

ANTROPOLOJİNİN ALANI VE TARİHİ GELİŞİMİ

İnsanlar tarih boyunca kim olduklarını, kökenlerinin nereye ve kimlere dayandığını, içine doğdukları kültürün davranış kalıplarını ve yapısını öğrenme ihtiyacı duymuştur. Antropoloji ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren insanların kendileri hakkında sordukları bu sorulara, gözlem ve araştırma sonunda ortaya çıkan gerçeklere dayanarak cevap aramaya çalışan bilimsel bir disiplindir. Antropoloji insanın niteliğine ilişkin daha çok bilgiyi gün yüzüne çıkarmaya çalışan ve insanlar ve davranışları hakkında genellemeler üretmeye ve insan çeşitliliğini anlamaya çalışan insan bilimidir. Antropologların cevabını merak ettikleri ve araştırdıkları soruları genel olarak üç başlık altında toplayabiliriz:

- İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benziyorlar?
- İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benzemiyorlar?
- İnsanlar ve toplumlar neden ya da nasıl değişiyorlar? Bu üç soru antropolojinin bugün de geçerli olan temel sorunlarıdır. İrk'in her şeyi belirlediği görüşüne karşı çıkan antropoloji, insanoğlunun tüm yaşantısını bir bütün olarak açıklamaya çalışan tek bilimsel disiplindir. Antropoloji kavramının bilimsel bir disipline işaret edecek biçimdeki ilk kullanımı, 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Antropoloji ile etnoloji terimleri arasındaki ayrım ise 18. yüzyıl Avrupa'sında şekillenmiştir. Yükseköğretimde antropolojinin ders olarak okutulmaya başlandığı ilk üniversite Amerika'daki Rochester Üniversitesi'dir. Burada 1879 yılında antropoloji öğretimine başlanmıştır. 1906 yılında ise ilk kez İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde ayrı bir kürsü olarak kurulan antropoloji bölümü kültürel antropoloji ve fiziki antropoloji olmak üzere iki alt disipline ayrılmıştır. Antropoloji ve alt dalları, Batı'da (Avrupa ve Kuzey Amerika) gelişmiş bilimsel bir disiplindir. Antropolojinin bilim olma sürecinin tarihsel ve toplumsal temellerini ortaya koyarken, Batı'da ortaya çıkan üç ana evreden bahsetmek gerekir.

Bunlar:

- Eski Yunan ve Roma (Antikite) Düşüncesi,
- Ortaçağ Avrupa Düşüncesi ve
- Coğrafi Keşifler Sonucu Gelişen Batı Yazını'dır. Eski Yunan ve Roma (Antikite) Düşüncesi Antik Yunan medeniyetinin ilk filozofları, Thales (yakl. İÖ 640-546), Anaximandros (yakl. İÖ 622-547), Empedocles (yakl. İÖ 490-430) ve Democritos (yakl. İÖ 460-370) kozmosun (kâinat) ve insanın oluşumuna ait sorular sorup yanıtlar getirirken, aynı zamanda o zamana dek toplumda en muteber bilgi kaynağı olan mitolojik düşüncenin belirlediği dünya görüşünden önemli ölçüde bir uzaklaşmayı da gerçekleştirmekteydiler. Socrates'ten önce yaşamış olan bu filozoflar batılı düşünce geleneğinin maddeci-evrimsel kanadının da ilk temsilcileriydiler. Antropolojinin tarihsel olarak en çok ilişkilendirildiği düşünürlerden biri olan Halikarnassoslu Heredotosos'un (yakl. İÖ 484-425) eserleri gezi yazıcılığının başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Pek çok diyarı gezen Heredotosos insanlar ve kültürler arasındaki farklılıkları, iklim, coğrafi koşullar ve başka doğal nedenlerle açıklama eğilimindedir. Antik Yunan felsefesi antropolojine intikal edecek pek çok temanın tohumlarını da atmıştır. İÖ 5. yüzyıl Yunanistan Yarımadası'nda köklü toplumsal değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sofizm düşüncesi dönemin öne çıkan paradigması idi. Sofistlere göre yeryüzünde pratik beceriler ve toplumsal etkinlikler, nesnel bilgi ve mutlak hakikat arayışından çok daha önemliydi. İnsanların doğaları itibariyle toplumsal olduklarını söyleyen Aristoteles (İÖ 384-327) ise toplumun zaman içerisinde değiştiğini kabul etmekle birlikte evrensel, aşkın bir kâinat varsayımını benimsemeyerek daha pozitivist bir yaklaşımı temsil etmekteydi. Bu aşamadan sonra doğa ile toplum arasında bilinebilir bir ilişkinin mevcudiyetini savunan Aristoteles'in Batı düşüncesine bıraktığı miras, öğrencisi Büyük İskender vasıtasıyla daha geniş coğrafyalarda etki alanı bulacaktır. Ortaçağ Avrupa Düşüncesi İlk dönem Ortaçağ Avrupa düşüncesine damgasını vuran en önemli tarihi şahsiyet ise psikopos Aziz Augustinus'tur (354-430). Augustinus, Tanrı'nın yetkin, insanın ise doğası itibariyle günahkâr olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Kozmos (kâinat) ve insan uyum içinde değildir. İnsanların, kozmosu ya da onun yaratıcısı kadir-i mutlak, bilinemez Tanrı'yı incelemesi nafil bir çabaydı. İnsanın bilmesi ve yapması gereken her şey, Kutsal Kitap'ta yazılıydı. Böylece Augustinus'un öğretilerinin etkisindeki Avrupa düşüncesi Ortaçağ'da kilisenin elinde cansızlaşırken, Arap-İslam dünyası ise 8. yüzyıldan itibaren Doğu'daki kiliseler aracılığıyla tanıştığı Grek-Helenistik düşünce geleneğini sentezleyerek entelektüel bir canlanmayı gerçekleştirmekteydi. Katolik kilisesinin temel görüşleri hâline gelen Aziz Augustinus'un teolojik ve felsefi görüşlerinin yarattığı kısır döngü, daha

sonraki dönemde antik Grek felsefesiyle yeniden buluşularak aşılabilmektedir. Bu dönemde Roma Katolik kilisesinin dünya görüşünü temsil eden en derli toplu kutsal metin Thomas Aquinas'ın (1225-1274) kaleme aldığı Summa Theologica adlı eserdir. Bu eser Augustinus düşüncesinden bir kopuşu temsil etmekteydi. Bu anlamda kitap Hristiyan düşünce tarihindeki önemli kırılma noktalarından birisine işaret etmektedir. Coğrafi Keşifler Sonucu Gelişen Batı Yazını Batı Avrupalıların 16. yüzyıldan itibaren Avrupa dışına yönelmelerine yol açan sömürgecilik faaliyetleri ve bununla ilgili olarak gerçekleşen Coğrafi Keşifler neticesinde gelişen yazın (literatür), antropolojinin akademik bir disiplin hâline kavuşmasındaki en önemli faktör olmuştur. Böylelikle 15. yüzyıl başlarında denizci Henry'nin Afrika'nın batı kıyılarına ulaşması, Christoph Colombe'un (yakl. 1446-1506) Amerika kıtasına yaptığı yolculuklar (1492-1506), Vasco De Gama'nın (yakl. 1469-1524) Afrika'nın güney ucunu dolaşarak Hint alt kıtasına ulaşması (1499) Vasco Nunez de Balboa'nın (yakl. 1475-1517) Güney Amerika'nın güneyinden Pasifik Okyanusu'na çıkışı (1513), Ferdinand Magellan'ın (yakl. 1480-1521) dünyanın çevresini dolaşması (1519-1522) ve bu keşifleri izleyen yolculuklar, Avrupalıları, antropologların daha sonraki dönemlerde inceleyeceği halklarla temasa geçmelerini sağlayacak ve buralarda yaşayan yerli toplulukları da Batı'nın sömürgecilik, kölecilik ve emperyalizmine maruz bırakacaktı (Özbudun ve Şafak, 2005:8-13). Farklı yeni coğrafyaların keşfi neticesinde o bölgelere ait bilgilerden oluşan ve Batılılarca kaleme alınan kitaplar, matbaanın 1448'deki icadını takip eden süreçte çoğaltılıp yaygın biçimde dolaşıma girme imkânı bulmuştur. Bu gelişme kilise hâkimiyetine köklü bir meydan okumanın zeminini hazırlamıştır. Batı düşüncesindeki dönüm noktaları göz önüne alındığında, antropolojinin Avrupalılara özgü keşif, sömürgecilik ve doğal bilimin kesişmesinden doğmuş olduğu anlaşılmaktadır. Geçen yüzyılın başlarına gelindiğinde antropologlar kendi entelektüel projelerini ve araştırma stratejilerini geliştirerek artık sömürge subaylarının, misyonerlerin, seyyahların ve uzman olmayan diğer kişilerin anlattıklarına güvenmekle yetinmez hale gelmişlerdi. Kendi bilgilerini ilk elden toplamak amacıyla, etnografik incelemeler yapmak için alana çıkmaya başladılar.

ANTROPOLOJİNİN VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

Antropoloji ve Sosyoloji Günümüzde disiplinler arası iletişimin artmasına paralel olarak antropolojiyle sosyolojinin ilgi alanları birbirine yakınlaşmış durumdadır. Küreselleşme sürecinin mesafeleri ve dolayısıyla da kültürleri yakınlaştıran doğası, dünyayı adeta global bir köye dönüştürmüştür. Sosyologlar da artık üçüncü dünya ülkelerinde ve bir zamanlar tümüyle antropolojinin ilgi alanına giren bölgelerde araştırmalara yönelmişlerdir. Sanayileşme sürecini, kırsal gerilemeyi, kentleşme sürecini, medya teknolojilerindeki gelişmeleri ve millî, yerel kültürlerin küresel ölçekte dolaşıma girme süreçlerini ve buna benzer çeşitli güncel konuları incelemeye başladılar. Antropolog ve sosyologlar, modern uluslarda ırk, etnisite, toplumsal sınıf, cinsiyet rolleri ve kitle kültürü gibi alanlara ortak ilgi duymaktadırlar. Antropoloji ve Psikoloji Sosyologlar gibi psikologlar da araştırmalarını kendi toplumlarında yürütürler. Kültürler arası veriler toplamak suretiyle antropoloji bu alanda da katkılar sunmaktadır. Bu katkı psikolojinin antropolojiye olan ihtiyacından doğmaktadır. Antropolojinin kültür ve kişilik ilişkisini inceleyen dalı olarak da bilinen psikolojik antropoloji ve bu alanın önde gelen araştırmacılarından Margaret Mead, psikolojik özelliklerin kültürler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Antropoloji ve Tarih Bütün bilimsel çalışmalarda olduğu gibi antropolojinin de tarih bilimiyle çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Antropolojinin ilgisi bugüne yönelik olmakla birlikte tarihten de bağımsız değildir. Toplumun şimdiki durumunu mümkün olduğu kadar eksiksiz olarak ortaya koymaya çalışan antropolog, toplumun bu duruma nasıl geldiğini sorgulamaktan asla vazgeçmez. Sosyal değişim aynı zamanda tarihsel bir olgudur. Bu bakımdan farklı disiplinler olsa da antropolojinin ve tarihin amaçları ve yöntemleri bir dereceye kadar örtüşür. Tarihçiler antropologların nadiren ulaşabildiği belgeleri kullanırken antropologlar da tarihçiler için pek fazla mümkün olmayan ilk elden gözlemlere başvururlar. Her iki disiplinin araştırmacıları da gerçek yaşanmış insan durumlarının tasviri ve anlaşılmasıyla uğraşır ve bu amaca uygun metotları kullanır.

ANTROPOLOJİNİN ALT DİSİPLİNLERİ

Çok geniş bir inceleme alanı ve perspektifine sahip olan antropoloji dört ana alt disipline ayrılmıştır. Bunlar; arkeolojik, lengüistik, biyolojik (fiziki) ve kültürel antropoloji disiplinleridir. Arkeolojik antropoloji, yapılan kazılar sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle eski insanların davranışlarını ve kültür yapılarını yeniden inşa eder, tanımlar ve yorumlar. Biyolojik antropoloji, insanın zaman ve mekân içindeki değişimini yani fizyolojik evrimini inceler. Biyolojik bir varlık olan insanın geçirdiği evreleri ele alır. Biyolojik antropolojiyle uğraşan bilim adamlarına göre insanın fiziksel değişimi, büyük ölçüde genetik ve çevresel faktörlerin etkisiyle meydana gelmektedir. Lengüistik antropoloji, dillerin yapısal özelliklerini, konuşma biçimlerini inceler. Kültürel antropoloji, toplumları ve kültürleri inceler ve bunlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyar. Bu disiplinin etnografi ve etnoloji olmak üzere iki boyutu vardır Etnografi, belli bir grubun toplumun veya kültürün betimlenmesidir. Etnograflar geleneksel olarak küçük topluluklar içinde yaşayıp yerel davranış, inanç, adet, toplumsal yaşam, ekonomik faaliyet, siyasi ve dini yapıları incelemişlerdir. Etnoloji ise etnografların belli topluluklardan topladıkları verileri inceleyerek karşılaştırma yapma imkânı sağlar. Etnologlar yürüttükleri karşılaştırmalı kültür araştırmaları sonucunda ortaya çıkan benzerlikleri ve

farklılıkları tanımlayıp açıklamaya ve evrensel olanla yerel olanı ayırt etmeye çalışırlar.

GÜNCEL ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE KONU ALANLARI

20. yüzyılın başlarında antropoloji tipik olarak küçük boyutlu teknolojik açıdan basit toplumlarla ilgileniyordu. Bu kısmen sömürgeciliğin gelişiyle hızla değişen yaşam biçimlerini inceleme hevesinden ve kısmen de beşeri kurumların ana formlarını tespit etme isteğinden kaynaklanmaktaydı. 20. yüzyılın ikinci yarısında hâkim olan antropolojik bakış açısı, kendisini fiziki bilimler geleneğini izleyen bir bilim olarak görmekten uzaklaşarak daha açıklayıcı daha insan merkezli bir yaklaşımı benimsemiştir. Ayrıca ilgi odağını yalnızca Batılı olmayan küçük boyutlu kırsal toplumlara incelemekten, kentli ve endüstrileşmiş ortamlarda bulunan ve aynı zamanda sosyolojinin de konusu içinde bulunan, işçi sendikaları, sosyal kulüpler ve göçmen toplulukları gibi toplumsal gruplara çevirmiştir. Antropologların rolü daha çok kültürel ifade biçimlerinin onlara anlamlarını veren tarihsel bağlam içinde eleştirel bir analizini yapmaktır. Bunun için de dünyadaki güncel dönüşümlere, örneğin genetik mühendisliği, enformasyon teknolojileri, zenginliklerin eşitsiz dağılımı, çevreye verilen zararlar, yeni salgın hastalıklar gibi dünyaya meydan okuyan önemli olgulara yerel, ulusal ve küresel ölçekteki etkileri bağlamında odaklanmaktadırlar. 21. yüzyılda antropolojinin ilgi alanı “geleneksel” denen toplumların korunması ya da kaybolması değil, farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler, alanda ampirik olarak gözlemlenebilecek yerel unsurlar ve küresel unsurlar arasındaki ilişkilerdir. Antropolojinin dayandığı temel metodolojinin yani etnografinin, potansiyel baskı gruplarının, enformasyon ağlarının, biyoteknolojilerin, sermaye, göçmen ve mesaj hareketliliğinin, toplumlara ve kültürlerle yoğun bir biçimde nüfuz ettiği günümüz dünyasında işlevleri her geçen gün daha da artmaktadır.

Alan araştırması sırasında antropologlar insanlara sorular sorup dikkatli bir şekilde verilen yanıtları kaydeder. Antropologlar; sepetler, heykeller, müzik aletleri, silahlar, mücevherler, giysiler, evler gibi insan üretimlerini yakından incelemek için insanları günlük işlerini yaparken ve etkileşim hâlinde izlemektedir. Bu bölümde ele alınan teknikler, antropolojik araştırmada en sık rastlanan tekniklerdir. Ancak bu bilgiler eksiksiz bir envanteri yansıttığı için alanda çalışma yapan kişiler, standart maddeleri desteklemek için yeni gözlem biçimleri geliştirme olasılıklarına karşı her zaman açık olmalıdır. Genel olarak yeni alan çalışması teknikleri bu önde gelen tekniklerden birinin gözden geçirilmiş ya da değiştirilmiş şeklidir. Katılımcı Gözlem Katılımcı gözlemi, etkili alan çalışmalarının temelidir. Esasen her insan diğer kültürlerde olmasa da en azından kendi kültüründe katılımcı gözlemcidir. Ancak alan çalışması sadece “orada olmaktan” ve edilgen bir şekilde insanları gözlemekten daha fazlasının gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bir davranış örüntüsünü ya da bir olayı gözlerken alanda inceleme yapan kişi, olayı ilk elden gözlemekten daha fazlasını gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Gözlemlerin yapılandırılması ve görüşmeler, izleme ve belki de “testler” uygulanarak farklı olaylar arasındaki ilişkilerin sistematik bir şekilde araştırılması yoluyla katılımcı gözlem bilimsel şekilde kullanılabilir hâle getirilebilir. Nüfusla ve kültürle ilgili verilerin toplanması Alan çalışmalarının büyük bölümü davranışsal örüntülerin incelenmesine ayrılmıştır: “Kim kiminle neden evleniyor? İnsanlar çocuklarını nasıl yetiştiriyor, günlük işlerini nasıl gerçekleştiriyor ve ritüellerini nasıl yapıyor ve genel olarak birbirleriyle nasıl etkileşime giriyorlar?” gibi. Antropologlar ayrıca inceledikleri popülasyonun nüfus statüsüyle, bu popülasyonun kültürünün maddi boyutlarıyla ve teknolojik ve fiziksel ortamla da ilgilenmektedirler. Alan gözleminin dili Alanda inceleme yapan araştırmacıların gözlemlerinde kullanmış oldukları sınıflamaların ve kavramların yapısı büyük bir dikkatle incelenmelidir. Alan çalışmasında somut olayların birincil şekilde bildirilmesinin hemen ardından mümkün olduğu kadar düşük düzeyde soyut bilgiler verilmelidir. Önemli katılımcılarla görüşülmesi Önemli katılımcılarla görüşmeler yapılması, katılımcı gözlem ile bütünleştirilerek kullanıldığında en iyi sonuçları vermektedir. Alanda çalışma yapan kişiler bir olayı gözlediklerinde ve bu olayla ilgili bilgilerin önemli bir kısmını yorumlayacak hâlde olduklarında verilerini katılımcılarla birlikte sistematik şekilde denetlemeyi iyileştirecek bir konumda olur. Alan çalışmalarında problem odaklı yaklaşım Alan çalışmalarında problem odaklı bir yaklaşıma yönelmenin ardında yatan neden, son yıllarda kültürel antropolojinin ilgileri ve tekniklerinde meydana gelmiş olan büyük çaplı değişikliklerdir. Son derece basit bir ifadeyle konu genişlemiştir. Erken alan araştırmacıları öncelikle normatif örüntülerle - bir toplumun çocuk yetiştirmeye, evliliğe, sorunların çözümüne vb. yönelik tipik yaklaşımları ile ilgilenmiştir. Günümüzdeki antropologlar ise söz konusu alanları daha derinden incelemekte ve bu alanların her birinde yer alan davranışların çeşitliliğini araştırmaktadır. Yaşam Öyküsü Önceden de belirtilmiş olduğu gibi antropolojik alan çalışmasında önemli katılımcılarla görüşme yapılması o denli önemli hâle gelmektedir ki yoğun kişisel belgeler antropologun özellikle iyi ilişkiler içinde olduğu az sayıda insandan toplanmaktadır. Antropolog kişisel ve kültürel verilerin sunumuna duyarlı olan kişilerden yoğun materyaller toplanmasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla çoğu örnekte yaşam öyküleri toplumdaki sıradan kişileri ya da temsil niteliği taşıyan kişileri değil sıra dışı kişileri yansıtmaktadır. Buna rağmen yaşam öykülerinin zenginliği ve kişisel bir yapıda olması belli hayat tarzlarının anlaşılmasında büyük değeri olan kültürel bilgilerin canlılığını ve bütünleştirilmiş olmasını sağlamaktadır. Görüşme Görüşme, etnografik araştırmaların merkezidir çünkü görüşmeler bireylerin ne düşünüp hissettiklerini, olayları ve kendilerini çevreleyen dünyayı nasıl gördüklerini açığa çıkarmaktadır. Görüşmeler, daha az yapılandırılan ortamlarda ortaya çıkan konuların ele alınması, toplum hakkında genel bilgiler toplanması ve inanç ve davranışlarla ilgili belli bilgilerin elde edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Görüşmeler, resmî ya da gayriresmî olarak gerçekleştirilebilir. Anket Anketler görüşmelerden farklıdır çünkü katılımcının kendisi araştırmacı tarafından sunulan bir formda yer alan soruları yanıtlamaktadır. Karmaşık toplumlarda anketler çoğunlukla katılımcılara posta yoluyla gönderilmektedir ve anketleri yanıtlamak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Anketler birincil nüfus sayım aracı olarak tatmin edici araçlar değildir çünkü anketlerin yanıtlanarak geri gönderilmesi kesinlik taşımamaktadır. Bir araştırmacı posta ile gönderilen anketler aracılığıyla toplanan verilerin genel geçerliğini ve temsil etme niteliğini incelemek isterse görüşmeyi yapan kişiler anketi yanıtlamamış olan kişilere bu anketi götürerek yanıtlamalarını isteyebilir. Antropolojide nicel yöntemlerin kullanılması Antropolojik araştırmalarda nicel yöntemler tek başına

kullanıldıklarında pek az katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmalarda hangi soruların sorulacağına, hangi verilerin toplanacağına ve hangi hipotezlerin test edileceğine dikkat edilmelidir.

İKİNCİL VERİLER KULLANILARAK YAPILAN ARAŞTIRMA

Alan araştırması antropolojiye özgüdür ve yeni verilerin çoğu etnografik verilerden gelmektedir. Ancak araştırmaların önemli bir bölümü ayrıca ikincil verileri (önceden toplanmış olan, arşivlerde ya da kütüphanelerde bulunan materyaller) temel almaktadır.

VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Toplanan verilerin sadece bir örnek olduğunu bilen ihtiyatlı araştırmacılar örneklemelerinin sınırlarını belirlemektedir. Bir araştırmacı tanıdığı için ya da uygun zamanda orada oldukları için insanlarla görüşme yapmaz. Araştırmacılar sorulacak soruları belirler, görüşme yapılması muhtemel insanların eksiksiz bir listesini çıkarır ve daha sonra uygun ölçütlere uygun kişileri görüşme yapmak üzere seçer.

KÜLTÜR NEDİR?

Kültür sözcüğünü, sıradan, gündelik konuşma dilinde kullanıldığı biçimiyle ele aldığımızda, kavramın çoğunlukla zihindeki yüce şeylere (sanat, edebiyat, müzik ve resim gibi) karşılık geldiğini görürüz. Antropologlar ve sosyologlar ise kültür terimini, böyle etkinliklerin yanı sıra, daha başka anlamları da içerecek çok çeşitli biçimlerde kullanmaktadırlar. Kültür, bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine işaret eden bir kavramdır. Kültür, örneğin insanların nasıl giyindiklerini, evlilikle ilgili adetlerini, aile yaşamlarını, iş ilişkilerini, dinî ritüellerini ve boş zaman etkinliklerini içermektedir. Kültür, ifade ediliş biçimi açısından sosyal bilimcilerin kendisine çok değişik anlamlar yüklediği ihtilafli bir kavramdır. Bilim adamlarının bu kavramın tanımı ve anlamı üzerinde ortaklık sağlayamamalarının sebebi, kültürün çok farklı alan ve bağlamlarda kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Kültür teriminin çeşitli anlamlar içeren farklı ifade ediliş biçimlerinin olmasına karşın kavram üzerine yapılan bu tanımlamalar genellikle üç başlık altında toplanabilmektedir:

- Bir birey, grup ya da toplumun (ulusun) entelektüel, ruhsal ve sanatsal gelişimini ifade etmek amacıyla kullanılan estetik kültür tanımları,
- Bir bireyin, grubun ya da toplumun (ulusun) yaşam biçiminin tümünü, faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerini belirtmek amacıyla kullanılan etnografik kültür tanımları ve
- Gündelik yaşamda paylaşılan davranış örüntüleri ve sosyal ilişki kalıplarını ifade etmek amacıyla kullanılan sembolik kültür tanımlamalarıdır. Antropologlara göre kültür, üyelerinin uygun ve kabul edilebilir gördüğü değişim yelpazesi çerçevesinde, toplum üyelerince yerine getirilecek davranışları geliştiren, standartlar ve kurallar kümesidir.

“Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, inanç, gelenek, sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerler ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” Bu tanıma göre kültürel beceriler doğal yetenekler gibi kalıtımla alınmaz, bilakis kazanılırlar. İnsan soyunun şu anki bilimsel anlayış düzeyine göre, kültürler doğadan açık bir şekilde ayrılamazlar. İnsanlar doğaları gereği kültürel varlıklardır ve kültürel sistemlerin yardımı ile hayatlarını daha kolay idame ettirirler. Buna karşın kültürel süreçler de maddi ve manevi beşeri katkılar sonucunda ortaya çıkarılabilir. “Kültür şu hâlde neyin ne olduğunu ve ne olabileceğini, hakkında nasıl hissedildiğini, hakkında neler yapılabileceğini ve bir şeyler yapmaya nasıl başlanacağını belirleyen standartlardan oluşur.” Ele alınan bu kültür tanımlamalarında dikkati çeken ortak noktalardan biri de kültürün daha ziyade her topluluğun kendine özgü yaşayış ve davranış tarzının bir ifadesi olmasıdır. Yani kültürün “millî” olmasıdır. Kültürün bu özelliğini ünlü antropolog ve sosyoloğumuz Ziya Gökalp yapmış olduğu kültür tanımında ortaya koymuştur. Ona göre “Kültür; (hars) bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, muakilevi (entelektüel), bedii (estetik), lisani, iktisadi, fenni (teknik) hayatlarının (yaşantılarının) ahenkli (uyumlu) mecmuasıdır (bütündür). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, Gökalp’e göre belirli bir topluluğa, bir millete ait sosyal davranış ve teknik kuruluşlar kültürü oluşturur.

KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ

Bütün kültürler belirli temel yapısal özellikleri paylaşmaktadırlar, bunların incelenmesi, kültürün niteliği ve işlevi hakkında aydınlatıcıdır. Kültür paylaşılan idealler, değerler ve davranış standartlarıdır. Kültürler, hayatlarını devam ettirebilmek için birbirlerine bağımlı olan ve belirli bir yerde yaşayan bir insan grubu olarak tanımlayabileceğimiz “toplum”lar olmadan var olamazlar. Toplum ise sosyal yapı ya da sosyal örgütlenme tarafından belirlenen ilişkilerce oluşturulan bir sistemdir. İnsanlar karşılaştıkları problemleri çözmek için kültürlerini muhafaza ederler. Bir kültür hayatta kalabilmek için, kurallarını uygulayanların temel ihtiyaçlarını tatmin etmeli ve toplum üyelerinin varlığını idame ettirebilmelidir. Kültür Her Şeyi Kapsayıcıdır Antropologlara göre kültür belli bir beğeni düzeyine ve ince zevklere sahip olmaktan, eğitimden ve güzel sanatlara duyulan ilgiden çok daha fazlasını içermektedir. Bu bağlamda örneğin sadece üniversite öğrencileri değil bütün insanlar kültürlüdür. Kültür Hem Genel Hem Özeldir Tüm insan gruplarının bir kültürü vardır. Bu nedenle bir kültüre sahip olmak insan türünün genel bir özelliğidir. Bu genel anlamdaki kültür, tüm insanlarca paylaşılan bir kapasite ve özelliği anlatmaktadır. Bununla birlikte antropologlar bazı kültürlerin farklı taraflarını anlatmak için de kültür sözcüğünü kullanırlar. Bu ise özel anlamdaki kültürdür. Kültür Öğrenilir Çocukların herhangi bir kültürel geleneği kolayca özümseyebilmeleri bize insanların öğrenme kapasitesine sahip varlıklar olduğunu göstermektedir. Bütün insanlar başından geçen

birçok bilinçli ya da bilinçsiz öğrenme deneyimiyle, diğer insanlarla etkileşim süreci içinde kültürlere yoluyla bir kültürel geleneği içselleştirmeye başlar. Bir anne-babanın çocuğuna, biri ona bir şey verdiğinde veya bir iyilikte bulunduğu takdirde teşekkür etmesini söylemesi gibi bazen kültür doğrudan öğretilir. Kültür Simgeseldir Antropolog Leslie White'a göre kültür; simgeleştirmeye bağlı olarak nesnelere ve olayların genetik ve bedensel olmayan sürekliliğini ifade eden bir kavramdır. White'a göre kültür, atalarımızın simgeleştirme yeteneğini kazandıktan sonra veya nesnelere ve olaylara anlam yükleyebilme ve bu anlamları kavrayıp değerlendirebilmeye başladığı zaman ortaya çıkmıştır. Kültür Doğal Çevreye Müdahale Eder Kültür doğal çevreye kendisini dayatır. Örneğin yılın belli dönemlerinde konan avlanma yasakları veya kamp sınırları dâhilinde bulunan göllere günün ancak belli saatlerinde girilmesine izin verilmesi gibi kurallar da olduğu gibi bir kültürel sistem, doğanın parçası olan göle, hayvana veya denize el koymuştur. Doğal göller saat 17.00'de kapanmaz ama kültürel göller kapanır. Kültür Paylaşılır Kültür tek tek birbirinden bağımsız bireylere değil, bir grubun üyesi olarak bireylere özgü bir vasıftır. Kültür toplum içinde aktarılır. Biz kültürümüzü gözleyerek dinleyerek konuşarak ve diğer insanlarla etkileşim içine girerek öğreniriz. Paylaşılan kültürel inançlar, değerler, anılar, beklentiler, tutum ve düşünceler insanlar arasındaki farklılıkları siler. Kültürlere süreci, deneyimler sağlayarak insanları birleştirir. Kültür Birbirini Takip Ederek Gelişen Düzenli İlişkiler Bütünüdür Kültürler, gelişigüzel toplanmış görenek ve inançlardan oluşmazlar. Kültürler bütünleşmiş örüntülü sistemlerdir. Âdetler, kurumlar, inançlar ve değerler birbirleriyle ilişkilidir. Bunlardan biri değişirse diğerleri de değişir. İnsanlar Kültürü Yaratıcı Bir Biçimde Kullanır Kültürel kurallar bize neyi nasıl yapacağımızı söylese de bu kurallara her zaman uymayız. İnsanlar aynı kuralı farklı biçimlerde öğrenebilir, yorumlayabilir veya uygulayabilirler. İnsanlar kültürün dayattıklarına gözü kapalı bir biçimde uymak yerine onu yaratıcı bir biçimde kullanırlar. Neyin yapılabildiği neyin yapılmaması konusunda hemfikir olsalar bile her zaman içinde buldukları kültürün veya bireylerinin beklentilerine göre davranmazlar. Kültür Hem Uyarlayıcı Hem Kötü Uyarlayıcıdır İnsanlar doğal çevreye ve topluma uyum sağlamaya çalışırken biyolojik olduğu kadar kültürel araçlar da kullanırlar. Bu kültürel uyarlanma vasıtalarının içinde görenekler, etkinlikler ve aletler yer almaktadır. Uyarlayıcı davranışlar, bireylere kısa dönemli bazı yararlar sağlasa da bu durum bazen hem çevreye zarar verebilir hem de grubun uzun dönem hayatta kalabilmesini tehdit edici bir unsur hâline gelebilir. Dolayısıyla toplum yaşamında kültürel uyarlanmanın önemli bir rolü olmakla birlikte, kalıplaşmış kültürel yapılar aynı zamanda grubun varlığını sürdürebilmesi (hayatta kalma ve yeniden üretim) açısından tehdit edici unsurlar olabilmektedir.

KÜLTÜR, TOPLUM VE BİREY

Kültür, kavramsal olarak zaman zaman toplumdaki ayrı ayrı düşünülebilirse de gerçekte bu iki kavram arasında çok yakın bağlar bulunmaktadır. Zira toplum, üyesi olduğu bireyleri birbirine bağlayan ve onların karşılıklı ilişkilerini düzenleyen bir sistemdir. Bütün toplumların ortak yönü, üyelerinin tek bir kültüre göre oluşan yapılaşmış toplumsal ilişkiler çerçevesinde biçimlenmiş olmalarıdır. Hiçbir kültür, bir toplum olmadan var olamaz. Kültürün bu öğeleri toplumun üyeleri tarafından paylaşılır ve insanlar arasında iş birliği ile iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Bunlar bir toplumdaki bireylerin içinde yaşadıkları ortak bağları oluştururlar. Bir toplumun kültürü hem onun maddi olmayan içeriğini oluşturan inanç, düşünce ve değerlerden hem de maddi yönlerden bu içeriği temsil eden nesnelere, simgelere ya da teknolojikten meydana gelmektedir. Toplum, her biri farklı ilgi ve ihtiyaç sahibi bireylerin birliğinden oluşmaktadır. Bu bağlamda bir toplum mevcudiyetini devam ettirmek istiyorsa bir bütün olarak toplumun talepleri ile üyelerinin bireysel çıkarları arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Toplum, bunu sağlamak için kültürel standartlara bağlılığı ödüllendirir. Pek çok durumda bu ödüller sosyal kabulün farklı şekilleri olarak ortaya çıkar.

SOSYOKÜLTÜREL DEĞİŞME

Sosyokültürel değişim, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki dönüşümleri ifade etmektedir. Sosyologlar, sosyokültürel değişim kavramını, toplumun örgütlenme biçiminde, hacminde ve parçaları arasındaki denge ve uyumda meydana gelen değişimleri ve toplumsal, kültürel yapıdaki değişim, yani toplumun örgütlenme biçiminde, hacminde ve parçaları arasındaki denge ve uyumda meydana gelen değişimleri ifade etmek amacıyla kullanmaktadırlar. Postmodernizm, Küreselleşme ve Popüler Kültür İletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak artış gösteren insanlar ve toplumlar arasındaki kültürel sembol alışverişi, toplumda geçerli olan değerler sistemini ve tüketim kalıplarını da beraberinde dönüştürerek yeniden oluşturmaya başlar. Kültürel alandaki bu küresel değişmeyi tanımlarken "tüketim" in bütün toplumlardaki sosyal işlevinin benzerlik göstererek bir anlamda dünya toplumlarının ortak paydası haline gelmesini ve "kimliğin", tüketim kültürünün temel kaynağı ve bireyin kendini ispat etmesinin, ifade etmesinin bir aracı olarak işlev gördüğünü belirtmemiz gerekmektedir. Günümüzde kültürel uygulamalar çoğu kez kent ve ulus gibi sabit yerellikleri aşmakta ve sonunda egemen küresel temalarla etkileşim yoluyla yeni anlamlar kazanmaktadır. Küreselleşme, millî sınırları aşmış dünya ölçeğinde iş yapma, yeni zaman-mekân birleşimlerinde toplulukları ve örgütlenmeleri bütünleştirme, birleştirme ve dünyayı nesnel olarak ve insanların deneyimlerinde daha çok birbirlerine bağlanmış hâle getirme süreçlerine işaret eden bir kavramdır. Antropolojideki birçok

yeni soru küreselleşme süreci bağlamında ortaya çıkmıştır. Antropolojinin uzun zamandan beri konusu olan kapalı kültürler küreselleşme sürecinin artan ekonomik, sosyal ve kültürel etkileriyle kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır. Küreselleşme süreci, çok kültürlülüğü, kültürlerin yakınlaşmasını ve kültürlerin melezleşmiş yeni biçimlerini gündeme getirmektedir. Kültürün küreselleşme süreci ile global ölçekte dolaşıma girmesi, antropoloji biliminin kültürü belirli bir araştırma sahası sınırları içinde tanımlayan geleneksel yaklaşımını gözden geçirmesine neden olmuştur.

KÜLTÜRLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Hâkim Kültür (Başat Kültür) Bir toplumda yaygın olan kültüre verilen isimdir. Alt Kültür Bir toplumda hâkim olan kültürden belli bir düzeyde farklılık gösteren ve azınlıkta olan gruplarca benimsenen kültürdür. Örneğin, çingene alt kültürü, hip-hop alt kültür grupları gibi. Karşı Kültür Hâkim kültürün belli özelliklerini reddeden ve onunla çatışmaya giren toplumsal grupları nitelendiren bir kavramdır. Hâkim kültüre reddiye ve çatışma özelliği ile “alt kültür”den ayrılır. Kültürleme Sosyalleşme ile eş anlamda kullanılan bir kavramdır. Geniş anlamıyla eğitim demektir. Bir toplumun kendi kültürünü üyelerine aktarma sürecini ifade eden bir kavramdır. Kültürel Yayılma Bir toplumun sahip olduğu maddi veya manevi kültür öğelerinin sürekli olarak içten dışa ya da dıştan içe doğru yayılmasıdır. Kültürel Asimilasyon Bir kültürün başka bir kültürü egemenliği altına alarak kendine benzetmesini ifade eden bir kavramdır. Asimilasyon herhangi bir zorlama olmaksızın sosyal ilişkiye giren taraflar arasında kendiliğinden ve iki yönlü olarak meydana gelen bir süreçtir. Kültürlenme (Kültürasyon) Farklı kültürlerin yaklaşım birbirlere etkilemeleri sonucu yeni bir kültürel yapı oluşturmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. Kültürleşme (Akkültürasyon) Yayılma (difüzyon) sürecine giren kültürel unsurların birbirini etkilemesi ile ilişkiye giren her iki tarafın da kültürel değişikliklere uğraması sürecini ifade eden bir kavramdır. Ancak esas değişiklik kültürel baskıya maruz kalan tarafta meydana gelir. Akkültürasyon genellikle egemen kültürün zorlamaları sonucunda gelişen bir durumdur ve bu özelliği ile asimilasyondan ayrılmaktadır. Akkültürasyonun kültürel asimilasyondan bir diğer farkı ise mevcut kültürün egemenliği altına girdiği kültür karşısında yok olacak düzeyde erimemesidir. Asimilasyon sürecinde egemen kültür tabi olan kültürü tamamıyla yok eder. Kültürel Değişme Toplumun bütününe ya da bazı kurumlarının çeşitli kültürel özelliklerinin göreceli olarak kalıcı birtakım değişiklikler göstermesini ifade eden bir kavramdır. Kültürel Gecikme Kültürel değişme sürecinde kültürün maddi unsurlarının manevi unsurlarından daha hızlı değişmesinin meydana getirdiği duruma işaret eden bir kavramdır. Kültür Şoku Yeni bir kültüre dâhil olma sürecinde yaşanan sıkıntı, bunalım ve benzeri biçimlerde kendisini gösteren uyum güçlüğü anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Zorla Kültürleme Bir kültüre mensup fert ya da grupların başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesini ifade eden bir kavramdır. Rölativizm (Kültürel Görecelik) Bir kültürün maddi ve manevi unsurlarının farklı toplumlar için değişik anlamlar ifade etmesi durumunu anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Etnosantrizm (Kültür Bencilliği) Etnosantrizm, fertlerin kendi kültürünü başka kültürlerden üstün tutmasıdır. Etnosantrizm kendi kültürüne sahiplenme anlamında olumlu ancak farklı kültürlere tahammülsüzlük noktasında ise olumsuz olarak nitelendirilen bir yaklaşımdır. Ksenosantrizm (Yabancı Hayranlığı) Etnosantrizmin karşıtı olan bir yaklaşımı ifade etmek amacıyla kullanılan yabancı hayranlığı kavramı, başka kültürlere hayran olma, kendi kültürünü aşığılama ve yabancıların yaşam tarzlarına özenme hâlini ifade eder. Ksenofobizm (Yabancı Kültür Düşmanlığı) Yabancı hayranlığının tam zıddı olan bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir kavramdır. Faşist ideolojilerde görüldüğü gibi kendi kültürü dışındaki yabancı kültür unsurlarına kesinlikle tahammül edemeyen, şovenist bir tutuma sahip olma hâlini tanımlamaktadır.

DİL VE İLETİŞİM

Dilin Kökenleri: Dili incelerken doğal olarak devreye ırk, kültür, toplum, sanat, müzik, din ve bireyin de girmesi zorunlu bir durumda olmaktadır. Kimi topluluklarda dilin ilk çıktığı yerin kendi milletleri ve toprakları olduğuna dair anlatılar pek çoktur. Yine buna benzer Müslümanlar arasında da cennet dilinin Arapça olduğuna ve dillerin anasının da Arap dili olduğuna dair yaygın kanaatler vardır. Dilin kökeni hakikaten bilim adamlarını uğraştıran konulardan biri olarak gündemi meşgul etmiştir. Dilden daha önemli hiçbir kültürel fenomen bulunmadığı gibi, kendi kökeni hakkında böylesine az bilgi sunan başka bir gelişme de yoktur. Öyleyse Bernard Campbell'in şu saptaması hiç de şaşırtıcı olmasa gerek: "Dilin nasıl ya da ne zaman ortaya çıktığını hiçbir şekilde bilmiyoruz ve hiçbir zaman da bilemeyeceğiz." Dilin Niteliği İnsanların kullandıkları hangi dil olursa olsun dil, bilgiyi iletmenin bireysel ve toplumsal yaşamın deneyimlerini paylaşmanın aracı rolündedir. Bu simgeleştirme sürecini, konuşma dilinde, birkaç sesi kullanarak (hiçbir dil 50'in üzerinde ses kullanmaz) ve bunları anlamlı yollarla bir araya getirecek kurallar geliştirerek yaparız. İşaret dilinde de aynı işlem yapılır ancak orada ses yerine el kol hareketleri vardır. Bu anlamda yeryüzünde bulunan yaklaşık 6000 dil bizleri çeşitliliği ve karmaşıklığı ile şaşırtabilir. Ancak antropolojik olarak dillerin temellerine inildiğinde tüm dillerin aynı biçimde örgütlendiğini görebiliriz. Örneğin bir dilin başka bir dile tercüme edilmesi gösterilebilir. Diller incelikli ve karmaşık tarzlarda çeşitlilik gösterir. Diller, gramer, fonoloji, morfoloji ve sentakstan oluşur. Lengüistik, dilin yapısal özelliklerini ve konuşma biçimlerini inceler. Lengüistik'in (dil bilim) temeli 2000 yıldan öncesine, Hindistan'da dil uzmanlarının çalışmalarına dayandığı düşünülmektedir. Yeryüzünde yaklaşık 10.000 dilden bahsedilmektedir. Kültürel teması kolaylaştıran bir başka dil biçimi de bir ya da daha fazla gelişmiş dilden alınma basitleştirilmiş bir gramer ve sözlüğe dayanan pidgindir. Eğer bir pidgin dil tam gelişmiş bir dile dönüşürse, o zaman Kreol adını alır. Dil, bilimin temel olarak 3 ana daldan söz edilir:

Betimsel Dil Bilim: Betimsel dil bilim, bütün özelliklerini kaydederek, betimleyerek ve çözümleyerek bir dili ortaya çıkarmaya çalışır. Bu alan zor olmakla birlikte bir dilin yapısını, dil bilimsel dağılımını ve diğer dillerle olan ilişkisini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı çok büyüktür.

Ses Bilim: Dil olgusunun en küçük anlamlı birimi sözcüktür. Sözcükler ses ya da fonem birimlerinden oluşur. Fonemlerin sayısı çok fazla değildir. Dillerdeki sınırlı sayıdaki fonemler, çok sayıda morfemi ayırt etmekte kullanılarak farklı anlamlar yaratırlar. Dilin sentaksı (söz dizimi), semantik (dili anlam açısından inceleyen bilim dalı) önemi yanında yarattığı yapısal hiyerarşik belirlenimle de dilin önemli özelliklerinden biridir. Sözcükler, seslerden; cümleler sözcüklerden; diller ise kavramlar ve cümlelerden oluşur.

Biçim Bilim (Morfoloji): Dil bilimciler biçim bilimi, dildeki seslerin dökümünü yaparken yani dildeki sözcük oluşumuyla (fiil çekimleri, çoğul ekleri ve bileşik sözcükler vb.) ilgili kalıplar ve kuralları da incelerler. Biçim birimler, bir dilde anlam taşıyan en küçük ses birimleridir. Anadolu'nun bir köyünde inceleme yapan bir dil bilimci, "kuzu" sözcüğünün, k-u-z-u ses birimlerinden oluşan bir biçim birim olduğunu anlar. Çevresindekileri dinlerken kişilerin iki veya daha fazla bahsederken "kuzular" sözcüğünü fark eder. Böylece -lar biçim biriminin bir başka biçim birime eklenildiğinde onu çoğul hâle getirdiğini de öğrenmiş olur. Tarihsel Dil Bilim: Belirli bir dilin tarih içindeki herhangi bir dönemdeki bütün özelliklerine odaklanan betimleyici dil bilimden farklı olarak dillerin değiştiği gerçeğiyle ilgilenir. Bunun yanında tarihsel dil bilimciler, sadece tarihteki dillerin değişimiyle ilgilenmezler. Çünkü günümüz dilleri de daima bir değişim içerisinde. Örneğin son yıllarda internet kullanımının dilde meydana getirdiği değişim. Dil değişimi üç biçimde meydana gelir:

1. İlişki içinde bulunduğu kültürlerden yeni kelimeler alır. Örneğin zebra, kahve, karnaval, divan İngilizceye bu şekilde girmiştir.
2. Yeni kelimeler yapılandırır. Geyik-köpek, Amerikan Kızılderililerinin ilk gördükleri ata verdikleri isimdir.
3. Mevcut kelimelere yeni anlamlar yükler. Örneğin Arizona Apaçi dilinde otomobillerin çeşitli kısımlarını belirtmek için anatomik sözlerden yararlanılmıştır. Örneğin gözler, farları; kalp, distribütörü; mide, benzin deposunu ifade eder.

Etnik Dil Bilim: Her toplumun kendine has bir kültürü olduğu gerçeği bir yana, bireylerin dil kullanım biçimleri de cinsiyet, sınıf ve etnik kökene bağlı olarak değişiklik gösterir. Dil kullanımımız

kültürümüzü, kültürümüz ise dili kullanım biçimimizi yansıtır. Bu alan, dilin kültürel bağlamı ve toplumsal kullanımıyla ilgili bütün boyutlarını ele alır. Beden Dili ve Yan Dil Sözsüz iletişimdir. Beden dili jestler ve mimiklerle gerçekleşir. Kişinin zihninde bulunan bir anlamı ifade etmesi ya da bir anlam oluşturması amacıyla yüz kaslarını kullanımı mimikleri, yani yüz ifadesini; ayak-bacak, el-kol, baş hareketleri kullanılır. Beden dilini çözümlmeye çalışma yöntemine “kinesik” adı verilmektedir. Beden dilinde insan istese de bazı duygularını gizleyemeyebilir, bu demek değildir ki insan beden diliyle yalan söylemez. Ancak çığlık, kahkaha, gözyaşı, kızarma, tüylerin diken diken olması gibi şeyler, konuşmaya göre daha zor denetim alınabilen durumlardır. Sözsüz iletişim araçları, sözlü olanlar kadar kişinin kontrolünde olmadığından, daha doğru, daha gerçek, daha önemli bilgiler verir. Bir iletişim sürecinde, ortalama olarak kelimelerin sözlü ifadesinin % 10, ses tonunun % 30 ve beden dilinin ise % 60 rol oynadığı belirtilmektedir.

Yan dil (Paralangaj): Paralangaj, genellikle dile eşlik eden dil ötesi seslerin sistemi olarak tanımlanabilir. Bu sesler “kıkırdama”, “inleme”, “iç çekme” olabileceği gibi sesin tizliği ve hızı da olabilir. Konuşmalarda sözcük seçimi, konuşma hızı, yanıtların uzunluğu ve benzeri etmenlerin bilinç düzeyinde algılanmaması da kişinin bilinçaltını etkileyebileceğini belirtmek gerekir. Örneğin sorguya çekilen bir kişinin mahkeme salonundaki konuşması ve kendini savunması. Sesin niteliği, konuşmacının sesinin arka planı olarak işlev görür. Sesin nitelikleri, ses perdesinin düşük ya da yüksek, dudakların açık ya da kapalı, nefes borusu girişinin kontrol edilmesi, telaffuz (güçlü ya da gevşek), ritim (sesin yumuşak ya da aniden bölünmesi), tını (tınısı güçlü olandan zayıf olana) ve tempo (artan ya da azalan) gibi özelliklerdir.

Dil ve Düşünce: Dilin düşünce ve eylemi biçimlendirdiği görüşü “dil bilimsel görecelik” ilkesi olarak adlandırılır. Özellikle bu konuda Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf’un bilime katkıları büyük olmuştur. Bu antropologlara göre; her dil, konuşanlarına, dünyayı belli bir şekilde görmelerini sağlayacak şekilde dil bilimsel alışkanlıklar kazandırır. Onlar, düşünme biçimleri ve tüm diğer zihinsel etkinlikler de dahil olmak üzere, dilin bir insanın tüm yaşam tarzını belirlediğini savunmuştur. Dil kültürel gerçekliği yansıttığında, kültürde yaşanan değişim de dildeki değişim olarak toplumsal hayatta yansımaları bulacaktır. Wittgenstein’in şu ilkesi oldukça açıklayıcıdır: “Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır.” Dil ve Düşünce Dil ve düşünce ilişkisini ele alırken, düşünme eyleminin, dilin sunduğu imkânlarla sıkı bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğini göz ardı etmemekle birlikte, bu eylemin tek ve olmazsa olmaz koşulunun dil olduğunu ileri sürmektir. Kısaca bir dilde bir insan grubunun, bir ulusun özel ruh ve yaşama biçimi tinsel bir form kazanır. Bu nedenle bir ulusun özelliği en iyi dillinde kavranır. Bir milleti yok etmenin en kısa yolu dilini ortadan kaldırmaktır.

TOPLUMSAL KİŞİLİK, KİMLİK VE CİNSİYET BİREY VE TOPLUM

Sosyal antropoloji, toplumların kişilik, kimlik ve cinsiyet gibi bireyle ilişkili toplumsal üretim süreçleri ile genel olarak düzenli ve kurumlaşmış sosyal davranışın antropolojik olarak tanımlanması, toplumsal yapılar ve kültürle ilişkilerinin kültürler arası karşılaştırılmasıyla ilgilenir. Kültür ile kişilik, kimlik ve cinsiyet arasındaki ilişkiler sorunu da sosyal antropolojide uzun bir tarihi geçmişe sahip önemli sorunlardan biri olmuştur. Birey ve kültürün karşılıklı olarak etkileşimini düzenleyen değerler sisteminin toplum ve toplumlar arası benzerlik ve farklılıklarını bireysel perspektiften incelemek üzere psikolojik antropoloji gelişmiştir. Psikolojik antropoloji, birey ve toplumun her ikisinin de birlikte ele alındığı bir antropolojik perspektif inşa etmiştir. Psikolojik antropoloji, öğrenme, öğrenme türleri, bilgi, bilginin örgütlenişi, algı ve bunların kişiye özgü anlam dünyasını konu edinen bilişsel antropoloji ile birlikte birey ve kültürü bütünüyle birbirine bağlanan bir yapı olarak ele almıştır. Bu antropolojik geleneğin en önemli temsilcilerinden olan Quinn ve Strauss, bilişsel antropolojideki meşhur Şema Kuramı'nı kullanmışlardır. Şema Kuramı'na göre zihin beklentilere uyum sağlayabilmek için anıları şekillendirerek yeni deneyimi tahlil etmek ve geçmiş deneyimleri yeniden yapılandırmak için sürekli şemalar geliştirir. Bir şema, birbirine bağlanmış deneyimlerin güçlü bir zihinsel çağrışım sistemini şekillendirmeye başladığı anda oluşur. Çocuklar, toplumsallaşma sürecinde kültürlenerek büyüdükçe şemaları da kalıplaşır. Onun için toplumsal yaşamda model ve yaygın olan tipik kültürel uygulamalar, aynı toplumsal kültürdeki bireyler tarafından ortak olarak paylaşılmasına yol açar. Her ne kadar toplumda bireyler psikolojik ve fiziksel olarak farklılaşsa da onları aynı toplumsal bütün etrafında birleştiren, birbirinin aynısı haline getiren kültürel ve toplumsal şemalardır.

TOPLUM, KÜLTÜR VE KİŞİLİK

Kişilik, kültürel ve toplumsal çevre içerisinde oluşur. Her birey mutlaka bir toplum içerisinde doğar. Toplumsallaşma süreçleriyle her insanın kişiliği sürekli gelişir. Her birey kişiliğini içinde doğup büyüdüğü toplumsal kültürel çevreye borçludur. Yani bebekler doğduklarında belirli bir kişilikleri yoktur. Kişilik, ait olduğu kültürde toplumsallaşma mekanizmaları ile çocuğun gelişimiyle birlikte toplumsal etkileşim ve ilişkiler içerisinde inşa edilen bir olgudur. Bazı antropologlar, çocuk yetiştirme ile ilişkili kültürel düzenlemelerin kişilik oluşumunda çok etkili olduğunu, toplum içinde veya başka toplumlar arasındaki kişilik farklılıklarının, çocuk yetiştirme süreçleri ile usullerinin farklılaşmasından kaynaklandığını kabul etmişlerdir. Bazıları da kişiliği, her bireyin doğuştan getirdiği genetik özellikleriyle, sonradan kazandığı ya da öğrendiği kültürel unsurları toplumsallaşma süreçleriyle içselleştirmesi ile geliştirilen karakteristik fiziksel ve kültürel özellikler bileşkesi olarak görmüşlerdir. Antropolojide ırklar, kişiler ve gruplar arası mizaç ve karakter, yani kişilik yapıları bakımından farklılaşmaların nedeni toplumlarda farklı farklı sosyalleşme kalıplarının olmasıdır. Toplumsallaşma her kültürün mensuplarının temel kişilik yapılarını tek bir tornadan geçmiş gibi belli bir kalıba sokar. Yine de antropologlar, bireyin toplumsallaşma yoluyla edindiği kültürel veriyi işleyerek ve işlemekten geçirerek hem kültürün hem de sosyal davranışın değişimine neden olur. Davranışlarını değiştirebilir, kişi kültürü içselleştirdikçe yaratıcı değişiklikler yapabilir. Ama yine de kişilik kültür ve toplumun ürünüdür. Antropolojide kişilik ve kültür ilişkisini açıklamaya çalışan antropolojik kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlar, farklı kültürlerde çocuk yetiştirme kültürel tekniklerinin kişilik oluşumuna etkilediğini göstermeye çalışan Abraham Kardiner'in temel kişilik yapısı; çocuk eğitimi, ergenlik ve toplumsal cinsiyet farklılaşmasıyla ilişkili kültürel yapının kişilik oluşumu üzerine etkisini araştıran Margaret Mead'in çocuk eğitimi ve toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsallaşma, sosyal grup temel kişilik özelliği olarak farklı ulusların yüceltilen özelliklerinin farklılıkları bir potada eriten kimlik kalıbı içinde tanımlayan milli kimlik kuramı, kültür ile kişilik arasındaki kültürel örüntüleri ele alan Ruth Benedict'in grup kişiliği kuramlarıdır. Her kültürün, kendine özgü bir kişiliği vardır. Kültür kişilik ilişkileri, kültürün bütünleştirici rolünü göstermektedir. Her kültür, kendine has özel grup kişiliği kalıpları geliştirir. Bu kalıplar, toplum tarafından çocukluk döneminde ödül ya da cezalandırma mekanizmalarıyla bireylere aktarılır. Böylece her birey, kendi kültürü ile bütünleşmiş ve toplum tarafından benimsenmiş kişiliğini oluşturur. Benedict, kültürel yapılandırma adını verdiği her bir kültürün eşsiz bir örüntüsü olduğunu ve bu örüntünün, toplumun bütün üyelerinin temel kişilik yapısını belirlediğini, bireylerin, kültürlenme vasıtasıyla ait oldukları toplumsal kültürün başat kişilik tipi kalıbına döküldüğünü savunmaktadır.

TOPLUM KÜLTÜR VE KİMLİK

Kişilik gibi kimlik de bir toplumsal çevrede kazanılır. kimlik, bizim, başkalarının, karşılıklı olarak diğer insanların kendilerini ve başka insanların kim olduğunun anlamlandırılmasıdır. Bu anlamda kimlik, biz ve ötekilerin tanımlanması ve anlamlandırılmasına bağlı olarak grup içi tarafgirlik, grup dışı ayrımcılık ve önyargılar ile ilgili inanç ve tutumlar bütünüdür. Kimliğin tanımlama, tanınma ve aidiyet şeklinde iki temel bileşeni vardır. İnsanın kendini tanımlaması, bir toplumun üyesi olarak toplumun insanı, toplumsal ve kültürel olarak tanımlaması söz konusudur. Kimlik, birey veya toplumun kendisini ne olarak neye dayanarak tanımladığı, onları, diğer insan ve toplumlardan ayırt eden hangi fiziksel, dil, din, kültürel ve toplumsal özellikler olduğu sorularına verilen cevaplarla ilişkili bir kavramdır. Gruplar arası ilişkilerde bireyler, kültürel ve toplumsal kriterlerle toplumsal dünyayı biz ve ötekiler diye kategorik bir sınıflamaya tabi tutarlar. Bu sayede grup üyeleri kendi grupları lehine davranırlar, diğer grup üyelerine karşıt veya aleyhine bir tutum takınırlar. Grup içi dayanışmanın, yardımlaşmanın, grup üyelerini korumanın, sahiplenmenin, kendi grubunun çıkarına davranışların, kendi grubu dışındaki grupları ötekileştirmenin, onların aleyhine tutumların ortaya çıkmasına sebep olan sosyal algı ve kalıp yargıları güdüleyen temel etken toplumsal düzeyde kurgulanmış sosyal kategorileştirme değildir. Sosyal kategorileştirme sürecinde birey hem sosyal çevreye uyum sağlar hem de sosyal çevreden aldığı bilgileri önceden toplumsal dünyada var olan inançların, değerlerin, normların, ideolojilerin ve kültürün tanımladığı kimlik kategorizasyon kalıplarına uydurarak yorumlar. Bu nedenle sosyal kimlik, bireyin kendi grubunu diğer gruplarla kıyaslamasına göre anlam kazanır. Toplumsal gruplar üyelerine kimlik kazandırır. Kimlik bir gruba, bir kültüre, bir topluma bir dine aidiyet hissetme duygusuyla şekillenir. Bu anlamda insanların veya toplumsal grupların sadece tek bir kimliği bulunmaz aynı zamanda çeşitli toplumsal grup, sınıf, tabaka ve statülere mensup oldukları için çeşitli kimliklerle tanınırlar ve kendilerini tanıtır. Kimlik birey, grup ve toplumların hayatında benzerlik veya farklılıkların biçimlendirdiği çatışma ve düşmanlıklara ve uzlaştırıcı girişimlere kimlik sorunu neden olur. Kimlik, insanlık tarihi boyunca çeşitli toplumsal çatışma, farklılaşma, ötekileşme ve bütünleşmenin konusu olmuştur. Bu tür çatışma ve kavgaları önelemek için ulus devletler, sınırları içinde yaşayan farklı bireyleri, grupları ve etnik kimlikleri bir potada eriten bir üst kimlik üretmişlerdir. Kimlikle ilişkili tartışmalarda tanımlama, aidiyet, benzerlik, çatışma ve farklılıklar gibi ön plana çıkan ölçütler yanında belki de bu ölçütlerin temelinde de yatan bir başka ölçüt de kültürdür. Antropolojik olarak her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır, kültür, insanın doğal ve toplumsal çevreyle etkileşimi ve ilişkisini kurar. Bu nedenle her birey içinde doğduğu topluma ait kültürle ilintili bir kimlik taşır. Kimlik, toplumsal kültürün inançlarını, değerlerini ve toplumsal rolleri, beklentileri toplumsallaşma süreciyle özümleme veya içselleştirme sonucu kazanılır. Kimliklerimizi, toplumsallaşma sürecinde oynan çeşitli toplumsal rollerde kullanılmak üzere bize sunulan toplumsal ve kültürel değerler sistemiyle kurarız. Ancak toplumsallaşmanın çevresi genişledikçe, karmaşıklaştıkça insanların kendilerine, toplumsal çevrelerine atfettikleri kimlikler değişir, kimlik algıları farklılaşır ve birden fazla kimliği sahiplenme artar. Günümüzde hızlı toplumsal değişim sonucu yeni kimlikler, eski kimliklerin geri dönüşü, kimliklerin dönüşümü, çok katlı kimlikler, melez ve eklenmiş kimlikler gibi çeşitli kimlik tipleri ve sorunları ortaya çıkmıştır. Artık günümüzde bireyler çok katlı kimliklere sahiptirler. Kimliklerin iç içe geçmesi sonucu kültürel kimlikler, melezleşmektedir. Günümüz toplumlarında kimlik sorunlarıyla ilgili endişeler artmaktadır. Ancak bireysel ve toplumsal olarak kimlik olmadan, kim olduğumuzu ve ötekilerin kim olduğunu bilmeden ne kendimizi ne toplumuzu ne de gelecek nesillerimizi koruyabiliriz.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Kişilik ile kimlik gibi bireysel ve toplumsal hayatın doğası gereği insanla ilişkili evrensel bir olgu da cinsiyettir. İnsanlar, biyolojik olarak erkek ve kadın olarak iki cins ayrılırlar. Cinsiyet biyolojik bir farklılaşmadan daha çok toplumsal ve kültürel tanımlamaya dayanan bir toplumsal farklılaşmadır. Nitekim feminist antropologlar, biyolojik cinsiyet farklılaşması ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrıma daha fazla önem vermiştir. Cinsiyet farklılaşmasının toplumsal olarak inşa edilmesini, kültürün kadın ve erkeğe yüklediği bütün anlam ve kültürel yapıları ifade etmek üzere toplumsal cinsiyet kavramını kullanmışlardır. Feminist antropologlara göre bu toplumsal roller, kadın ve erkeklere çocukluk dönemlerinde sosyalleşme ve kültürlenme sürecinde toplum tarafından aktarılan ve öğretilen sonradan kazandırılan rollerdir. Yapısalcı, psikolojik ve Marksist kuramsal yaklaşımlar, cinsel eşitsizlikler ve kadının statüsünü belirleyen kültürel etkenler üzerine odaklanmışlar, kadının ikincil olduğu cinsel asimetriyi irdeleyen, Sherry Ortner, Nancy Chodorow, Michelle Rosaldo ve Rayna Rapp Reiter gibi bu yaklaşımların temsilcileri cinsel asimetrinin evrenselliği varsayımını kabul etmişlerdir. Bu evrenselliği farklı biçimlerde açıklamalarına rağmen kadının kültürel olarak tanımlanmış annelik ve yeniden üretimdeki rolü, bütün bu kuramsal yaklaşımların ortak noktasıdır.

TOPLUMSAL CİNSİYET: FARKLILIK, BENZERLİK VE ÖTEKİLEŞTİRME

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitsizliği ile ilgili psikolojik, yapısalcı ve Marksist yaklaşımların, ikili karşıt kavramları kullanarak cinsel farklılaşmayı kadın üzerinden ele almasını eleştiren antropolojik yaklaşım toplumsal cinsiyet sorununu kadın erkek ilişkileri içinde kavranması gerektiğini

savunmuştur. Çünkü bu karşıtlıklar, biyolojik cinsel farklılıklarla ilgili Batı düşüncesine aittir ve her zaman hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Buna göre erkek, kadından üstündür. Bu hiyerarşik yapılanma, toplumsal cinsiyet antropolojisinin en önemli sorunlarından biri olarak kabul edilir. Feminist anlayışa getirilen bu eleştiriler, kadının erkekle karşılıklı ilişkileri içinde toplumsal cinsiyetini kavramak gerektiğini gösterdi. 1970'lerin feminist antropolojisi, toplumsal cinsiyet farklılaşmasını hem kültürel hem de kadın erkek arasındaki farklılıkla açıklamaya çalışmıştır. Bu dönem antropolojisi kültürler arası benzerlikleri ihmal etmiştir. Ancak daha sonraki antropolojik gelişmeler, toplumsal cinsiyet benzerliklerinin, toplumsal cinsiyet farklılaşması kadar önemli olabileceğini göstermiştir. Bunlara göre toplumsal cinsiyet farklılığından daha çok benzerlik söz konusudur. Kadını, öteki olarak inşa etmek suretiyle kadının toplumda özne olarak kendisini gerçekleştirmesi üzerinde duran ikinci dalga postmodernist feminist antropoloji, kadınların toplumsal deneyimlerini ortaya çıkararak kadını özneleştirebilmenin yollarını keşfetmeye çaba sarf etmiştir. Bütün bunlar, düşünömsel antropolojik yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur. Bu yaklaşıma göre antropologlar, kadın erkek eşitsiz güç ilişkilerinin antropolojik alan araştırmalarında nasıl yeniden üretildiğine odaklanmıştır.

İnsanoğlunun iki büyük devrim ve üç evreden geçtiği bilinmektedir.

Paleolitik:

Eski taş, yontma taş ya da üretim öncesi evredir.

Neolitik: Yeni taş, cilalı taş ya da üretim evresidir.

Endüstri:

Makine, enerji ya da yoğun üretim evresidir. En uzun evre ilk taş aletlerle başlayan, en az iki milyon yıl süren Paleolitik dönemdir. Neolitik devrimi adı verilen dönemde hayvanların evcilleştirilmesi ve “tarım devrimi” olarak bilinen devrim gerçekleşmiştir. İnsanoğlu hayvan ve bitkileri evcilleştirerek onların biyolojik evrimine, türleşmesine, melezleşip çoğalmasına aracı olmuştur. Avcılıktan toplayıcılığa, hayvancılıktan tarımcılığa geçiş en büyük kültürel devrimlerden biri olmuştur. Değişik zaman ve ortamlarda insanın varlığını devam ettirmek için başvurduğu yöntemlere uyarlanma diyoruz. Farklı kültürlere sahip halkların benzer çevresel koşullara, benzer kültürel uyarlanmalar geliştirmesi olgusuna yakınsak evrim adı verilir. Toplumun hayatını kazanmasında önemli rol oynayan kültür özelliklerine kültürel öz denmektedir. Kültürel öz kavramı, toplumun yiyecek üretme tekniklerini, yaşadığı çevrede var olan kaynakların bilgisini ve bu tekniklerin yerel çevreye uygulanmasıyla ilgili çalışma düzenlemelerini içine alır. Kültürel öz, kültürün, yiyeceğin üretimi ve dağıtımıyla ilgili boyutlarını da içerir. Kültürel evrim sürecinde insanlar besin gereksinimlerini çeşitli kaynaklardan sağlamışlardır: Doğal koşullarda kendiliğinden biten ve yetişen bitkiler ve yabani hayvanlar; yapay olarak insanın yetiştirdiği bitkiler ve besin maddesi olarak yararlanmak üzere evcilleştirdiği hayvanlar.

Uyarlanma stratejisi:

Özel bir toplumsal grubun veya bir araya gelmiş topluluğun, dış veya iç sınırlamalar karşısında onlarla mücadele etmek veya onlara uyum sağlamak için izlediği yol ve belirlediği tutumu ifade etmektedir.

Avcı-Toplayıcı Toplum: Kültür tarihindeki en eski ve uzun dönemin Paleolitik dönem olduğu bilinmektedir. Paleolitik dönem içinde insanoğlu henüz üretimi bilmediği için toplumsal yaşam da avcılık ve toplayıcılık dönemi olarak isimlendirilir. İnsanlık bugünkü seviyesine gelmeden önce avlanma, balıkçılık ve vahşi bitki toplama ile geçinmişlerdir.

Yiyecek Toplayıcı Yaşamın Özellikleri:

Yiyecek toplayıcılar, tarım yapmayan ve hayvan beslemeyen kişilerdir. Su kaynaklarını seçerler. Yiyecek toplayıcılar genelde 25-100 kişiden az gruplardan oluşmaktadır. Mal varlıkları fazla değildir, sadece avcılık için gerekli aletlere sahiptirler. Besin üretimi tekniklerinin ilkel ve yetersiz olduğu toplumlardır. İnsanlar günü gününe geçimlik düzeyinde yaşarlar. Bu toplumlar arasında görülen çeşitlilikler, daha çok fiziksel çevrenin farklılığına dayanır. “Artık ürün” yoktur. Karar verme ve toplumsal denetim sistemleri gayriresmî şekilde işler. Besin kaynaklarını ararken ve onları temin ederken oldukça az enerji tüketirler. Üç temel ögenin, “Yiyecek Toplama” sürecinde geliştiği söylenebilir. Bunlardan ilki cinsiyete dayalı iş bölümüdür, ikincisi yiyeceklerin yetişkinler arasında paylaşımıdır. Yiyecek toplayıcı toplulukların en önemli özelliği eşitlikçi olmalarıdır.

Üretici Toplum (Bahçeci, Yoğun Tarım ve Hayvancılar):

Paleolitik çağın devamında yaklaşık 5 bin yıllık geçiş dönemi olan Mezolitik kültürü, Neolitik kültür diye adlandırılan tarım kültürü takip eder. Antropolojinin tarih anlayışında insanlık tarihinin iki önemli dönüşüm noktasından ilki Neolitik Devrim, ikincisi ise Sanayi Devrimi’dir. Bu evrede hayvan ve bitkilerin bazılarını evcilleştirmeyi başarmışlardır. Kısaca avcılık ve toplayıcılığın yerini rençberlik almaya başlamıştır.

Bahçıvanlık: Bu yeni yaşam biçiminde kimi topluluklar bahçıvanlığı benimsedi. Yani geniş çapta sulama yapmadan ve saban kullanmadan basit el aletleriyle çalışan topluluklar olarak yaşamaya başladı. Bu topluluklar kendi başlarına yeterli, siyasal açıdan özerk, yaklaşık 500- 600 kişilik küçük köyler niteliğindedir. Toprağı ekip biçmede birincil araç insan emeği ve aletleridir. En yaygın teknik yak-aç tarımı ya da dönüşümlü tarımdır. Bu teknikte ağaçlar ve diplerinde büyüyen çalılar kesilerek gübre amaçlı bir kül tabakası oluşturacak biçimde yakılır.

Yoğun Tarım:

Arazinin ve doğal çevrenin daha fazla değişimine sebep olur. Yoğun tarım, sulama, gübre ve hayvanlar tarafından çekilen metal ya da tahta bir saban kullanımını gerektirir. Bahçıvanlardan farklı olarak ziraatçılar artık değer üretebilir. Yoğun tarım yöntemleri, sulama kanalları, sekileme, nöbetleşe ekim ve hayvan cinslerinin iyileştirilmesini kapsamaktadır. Bu tekniklerle, ekilen tarlaların verimi

artırılabilir, daha fazla arazide ekim yapılabilir ve nadasa bırakma dönemleri azaltılabilir ya da kaldırılabilir. Tarıma geçişle birlikte ilk kentlerin ortaya çıkışı olarak Mezopotamya ve Mısır gibi yöreler gösterilebilir. Yiyecek üreticiler, ürün yetiştirme tekniklerini ya kuru iklime sahip yaylalara ya da tropik iklime göre ayarlamaktadırlar.

Hayvancılık:

Göçebeler iki ana göç örüntüsü izlerler: Bunlardan biri, hayvanların besin ihtiyacı için oldukça geniş bir alandaki düzenli hareketlerle biçimlenen yatay göç; diğeri ise alçak ve yüksek alanlar arasındaki mevsimsel hareketlilik olan yaylacılıktır. Hayvancılık toplulukları, tarımın yapılmasına uygun olmayan yerlerde gelişmiştir. Yeterli yağmurun olmaması, iklim koşullarının ürün yetiştirmeye uygun olmaması, dağlık ve engebeli bir arazi gibi engeller, hayvancılığı teşvik etmiştir.

Modern (Endüstri) Toplum:

Endüstri devrimi, insanların organik enerji kaynakları yerine inorganic enerji kaynaklarını kullanarak üretimi tekil ve geçimlik veya düşük artık değer yaratan üretimden seri ve yüksek artık değer yaratan üretime taşıdıkları ve büyük ölçüde kapitalist üretim tarzının yarattığı üretim ilişkilerinin ürünü olan üretim aşamasıdır. Hayatlarını devam ettiren bireyler için artık farklı iş alanları ve bölümleri ve dolayısıyla sanat kolları ortaya çıkmıştır: Marangozluk, demircilik, taş kesiciliği gibi. Modern ve sanayileşmiş toplumların temel özellikleri olarak şunlar ifade edilebilir:

- Mekanikleşme ve uzmanlaşmış verimli birimler oluşmuştur.
- Kullanılan ham maddeler çeşitlenmiştir.
- Enerji kaynakları ve üretimi farklılaşmıştır.
- Aletler çok daha karmaşık ve etkili olmuştur.

Üretim ve Kaynakları: Antropologlar, farklı toplumların ekonomik sistemlerini açıklamak ve karşılaştırmak için üç ekonomik alan üzerinde araştırma yaparlar. Bunlar; kaynaklara erişimin düzenlenmesi, üretim süreci, dağıtım ve değiş tokuştur.

Kaynaklara Erişimin Düzenlenmesi (Doğal kaynakları elde etme stratejileri):

Kaynak açısından zengin topraklara erişimi garantilemeye yönelik olarak planlanmıştır. Emek, ham maddeler ve teknoloji, sosyal grubun istediği mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılacak üretim kaynaklarıdır. Emek, her türlü ekonomik sistemin temel taşıdır. İnsan toplulukları için temelde cinsiyet ve yaşa dayalı iş bölümü hemen hemen her toplumda geçerli olan iki özelliktir.

Cinsiyete Bağlı İş Bölümü:

Bazı topluluklar için kadının ve erkeğin iş bölümü gevşek sınırlarla belirlenebilir. Bu belirlemelerde bazen kadın erkeğe ait gibi görülen işleri yaptığı gibi erkeğin de kadına ait vazifeleri yaptığı görülebilir. Önemli olan iş birliğidir.

Yaşa Dayalı İş bölümü:

Bazı işler gençlere uygun görülmezken kimi işler de yaşlılar için mümkün olamamaktadır.

İş Birliği:

İş birliğine dayalı çalışma grupları gerek gelişmiş gerekse de gelişmemiş her toplumda bulunabilir. Üretim stratejileri şu üç unsuru birleştirir; doğal kaynaklar, emek ve sermaye.

CİNSELLİK VE EVLİLİK CİNSELLİK

Antropolojide toplumsal cinsiyet, cinsellikle kültürel ve toplumsal yapılar arasındaki ilişkiler, geçmişten günümüze önemli bir araştırma konusu olmuştur. Antropoloji, çeşitli toplumlarda cinsiyet temelli kültürel ve toplumsal farklılaşmaların anlaşılmasında kadın ile erkek sosyal davranışını biçimlendiren toplumsal ve kültürel sistemlere, cinsellikte ve evlilikte yapılaşmış düzenliliklere veya farklılıklara çok fazla ilgi göstermiştir. Cinsiyet evrensel biyolojik olduğu halde insan toplumlari cinsiyetlere kültürel anlamlar yüklemiş, onlardan beklenen toplumsal, kültürel ve iktisadî roller kültür içinde belirlenmiştir. Bütün toplumlarda insan cinsel davranışının doğası, cinsiyet kalıpları, cinsel farklılıkların karmaşık niteliği ve cinsiyet rol dağılımına bağlı olarak kadın ve erkeklere özgü davranışlar birbirinden farklıdır. Antropologlar her ne kadar cinsel kimliklerin, davranışların ve cinsler arası farklılaşmanın doğuştan gelen biyolojik ve fizyolojik özelliklerden kaynaklandığı konusunda anlaşmazlık içinde olsalar da cinselliğin, cinsiyet rol farklılaşmasının ve cinsel davranışın sadece içgüdüsel bir davranış olmadığı, biyolojik ve fizyolojik niteliklerin cinsiyet farklılıklarını etkilemesinden daha çok cinsiyet üzerine sosyal ve kültürel yapının etkilerine daha fazla önem verme konusunda hemfikirdirler. O nedenle antropologlar, toplumsal yaşamda cinsiyet konusunu araştırırken biyolojik değil toplumsal ve kültürel bir perspektifle yaklaşırlar. Çeşitli toplumlarda cinsiyet ile ilgili davranış ve inançları toplumlar arası karşılaştırmalar yaparak anlamaya çalışan antropologlar, her toplumun keline özgü cinsiyete anlam ve roller yüklediğini, cinsiyete yüklenen anlam ve rollerin, toplumsal cinsiyet farklılaşmasını ürettiğini göstermişlerdir.

CİNSEL İLİŞKİLERİN DENETİMİ VE DÜZENLENMESİ

Antropoloji, toplumsal cinsiyet gibi cinselliğin de kültürel ve toplumsal bir inşa olduğunu kabul etmiştir Cinsellik toplum tarafından denetlenen, düzenlenen bir dürtüdür. Kültürlerin onayladığı değer ve kurallara göre cinselliğin gerçekleşmesi gerekir. Cinsel ilişkilerde belli ölçülerde kişisel tercihler rol oynamakla birlikte toplumsal ve kültürel kaygılar ağırlık taşır. Özellikle cinselliğe bağlı düzensizlikleri rekabet ve çatışmaları engellemek için bütün toplumlar, cinsel ilişkileri kurallara bağlarlar. Bütün toplumlar, cinsel ilişkileri düzenleyen kültürel kurallar koymuştur. Kültür, insanlara neyi, nasıl, ne zaman yemelerini öğrettiği gibi nerede, nasıl, ne zaman, kiminle cinsel ilişkinin olabileceğine ilişkin denetim ve düzenleme mekanizmaları geliştirmiştir. Ancak cinsel ilişkilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili kurallar, her toplumda farklı farklıdır. Bazı toplumlarda evlilik dışı cinsel ilişkiler bütünüyle yasaklanmıştır. Bazı toplumlar, aşırı yasağcı, bazı toplumlarda ise daha serbest tutumlar söz konusu olabilmektedir. Bütün toplumlarda cinselliği düzenleyen ve denetleyen kurallar vardır. Aile cinselliğin devamını temin eder. Aile kurabilmek için ise evlenmek gereklidir. Evlilikle birlikte aile oluşur. Bununla birlikte toplumlarda cinsellik yasağı, miras, otorite, soy izleme gibi aile ve evlilikle ilgili kurallar ve düzenlemeler vardır. Bu düzenlemelerin, her kültürde kurum olarak varlığını sürdürmekle birlikte toplumdan topluma farklılık göstermesi, toplumların farklı yaşam biçimlerinden kaynaklanır.

Ensest Tabusu

Antropologlar, evrensel olarak ebeveynler ile çocuklar veya kardeşler arasındaki cinsel ilişkileri yasaklayan ensest tabusu üzerine daha çok ilgi göstermişlerdir. Ensest tabusunun evrensel olmasını antropologlar, içgüdüsel, biyolojik yozlaşma kaygısı, dış evlilik, iç evlilik ve kültürel faktörlere bağlamışlardır. Antropologlar, bu faktörlerden dış evliliğe teşvik etme ve aile içi rol yapısını ve kültürel sürekliliği sağlama işlevini, ensest tabusunu açıklayan en önemli faktörler olarak kabul etmiştir. Toplumlar, yakın akrabalarla cinsel ilişkileri denetleyen ve düzenleyen ortak paylaşılan değerler geliştirmişlerdir. Bu nedenle ensest tabusunu kültür belirler. Bazı toplumlarda kendilerini akraba sanan düzmece akrabalar arasında bile evlenme yasakları konmuştur. Bu durum, insanları kendi akraba grubu dışından yani dış evlenmeyi zorunlu kılmak için ensest tabusunun ortaya çıktığı görüşünün doğmasına yol açmıştır. Toplumlar hangi cinsel ilişkilerin ensest olduğunu gösteren kültürel kurallar ve normlar vardır. Bu kuralları, ihlal edenlere yönelik, çok sert ceza ve yaptırımlar uygulanır. Bir arada çocuk büyüyen insanların birbirlerini cinsel obje olarak görmediklerini veya birbirlerine daha az cinsel istek duyduklarını ileri süren yaklaşıma göre ensest yasağının nedeni içgüdülerdir. İçgüdüsel olarak ensesten tiksiniş kaçınma evrensel ve ilk insanda genetik olarak bu güdü programlanmıştır. Bu yüzden insanlar, ensesti yasaklamışlardır. Enseti içgüdüye bağlayan bu yaklaşımın bazı kültürlerdeki ensest tabu ihlallerini açıklayamadığı için eleştirilmiştir. İlk çağlarda insanların enseste

dayalı cinsel ilişkiden doğan çocukların anormal olduğunu, bu nedenle biyolojik yozlaşmayı farkedip enest yasağı koymuştur. Nitekim daha sonra yapılan bilimsel çalışmalarda erkek-kız kardeş çiftleşmesi neticesinde doğan çocukların birkaç nesil sonra doğurganlık ve hayatta kalma başarısında azalmalar olduğu tespit edilmiştir. Sistemli enest çiftleşmenin biyolojik zararlarına rağmen evlilikle ilgili düzenlemeler, gelecekteki biyolojik yozlaşmaya ilişkin kaygılarla ilgili olmaktan ziyade kültürel inançlara dayanmaktadır. İçgüdüsel tikslenme ve biyolojik yozlaşmadan korkma, çok yaygın olan çapraz kuzen evliliklerini veya paralel kuzen çiftleşmesinin yasaklanmasını açıklayamamaktadır.

EVLİLİK

Evlilik, tüm insan toplumlarında görülen evrensel bir kurumdur. Bütün toplumlarda evliliği belirleyen normlar ve değerler sistemi vardır. Buna göre evlilik, sosyal, kültürel, ekonomik ve yasal güçlerin koyduğu kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir. Evlilik, evlenen kadın ve erkeğin ötesinde daha geniş bir akrabalık ve arkadaş bağı oluşturur. Evlilik yoluyla kurulan yeni toplumsal bağlar, yeni sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal kanallar yaratır.

Evliğin İşlevleri

Evliğin birçok toplumsal ve kültürel işlevi vardır. Evlilik, soyun devamını sağlama, ekonomik ihtiyaçları karşılama, cinsel sorunu giderme, iş bulma, zengin olma, sınıf atlama, statü, güç ve prestij kazanma gibi işlevler görmektedir.

Evlilik Mübadele İşlemeleri

Evlilik bağı, daha geniş bir akrabalık çevresi oluşturur. Evlilik yoluyla kurulan yeni toplumsal bağlar, yeni sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal kanallar yaratır. Evlik, toplumda sosyal statü kazanma, iş bulma, zengin olma, sınıf atlama gibi işlevler de görmektedir. Himayecilik veya kayırmacılık gibi sosyal ilişkiler de evlilik bağlamında kazanılabilmektedir. Evlilik, bir çeşit mübadele ilişkisidir. Küçük topluluklarda evlilik, gruplar arasında bir kadın takası olarak gerçekleşmektedir. Evlilik, evlenen kişiler arasında hak ve ayrıcalıklar yaratan kaynak ve kişi mübadelesi şeklinde kurulmaktadır. Çeyiz, drahoma, nişan armağanları, başlık parası gibi ekonomik mübadele, berder veya karşılıklı yeğen evlilikleri gibi kişi mübadele araçları vardır. Başlık Koca veya onun ailesi tarafından, kız veya ailesine evlilik öncesinde, sırasında veya sonrasında yapılan bir evlilik ödemesidir. Başlık, birçok toplumda toplumsal ve kültürel bir kural olarak kabul görmektedir. Drahoma Kadının erkek tarafına değerli hediyeler verdiği bir evlilik değiş tokuşudur. Drahoma uygulamasının en iyi örneğini Hindistan oluşturur. Çeyiz Kızın evlenirken beraberinde getirdiği eşyaya çeyiz adı verilir.

EVLİLİK BİÇİMLERİ

İçevlilik (Endogami) İç evlilik, kişinin kendi toplumsal grubu içinden evlenmesidir.

Dış evlilik (Egzogami)

Dış evlilik, grup dışı evlilik demektir.

Tek Eşle Evlilik (Monogami)

Toplumlar, bir kişinin kaç eşle evlenebileceğini saptayan kültürel kurallar geliştirmişlerdir. Bir kültürde bir erkeğin tek bir kadınla evlenmesine izin veren evlilik türüne tek evlilik (monogami) adı verilir.

Çok Eşli Evlilik (Poligami)

Bir kadın veya erkeğin aynı anda birden çok eşle evlenmesine çok evlilik (poligami) adı verilir. Birçok kültür birden fazla evliliğe izin verir. Evliliğin, endogami, egzogami, monogami ve poligami şekilleri vardır. Poligami evliliklerinin ise polijini ve poliandri şeklinde iki tipi bulunmaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze birçok kültürde evliliğe, gençlerin kendi başına karar vermelerine izin verilmez. Birçok toplumda ailelerin evlilikleri onaylaması kültürel bir kuraldır.

Tercihli Evlilik

Evlenmelerde aileler karar organıdır. Bu şekilde gerçekleşen evliliklere tercihli evlilik adı verilir. Ailelerin evliliklere gençler adına tercih etme ve karar verme yöntemleri, çok farklı eş seçme şekilleri üretmiştir. Tercihli evliliğin, paralel kuzen evlilikleri, çapraz kuzen evlilikleri, beşik kertme, berdel evlilik, kayınbiraderle evlilik, baldızla evlilik, taygeldi evlilik ve hayalet evlilik gibi türleri vardır.

BOŞANMA

Tüm insan toplumlarında boşanma görülebilir. Ancak boşanma nedenleri toplumlar arasında farklılık gösterir. Kısırlık ve iktidarsızlık, ekonomik bunalım, aile içi şiddet boşanma nedenleri arasında sayılabilir.

AİLE

Antropolojide birçok aile tanımı olmasına karşın antropologlar, bütün toplumlardaki aile kurumunu kapsayacak geçerlilikte bir tanım üzerinde henüz bir ittifak sağlayamamıştır. Aile, evlilik bağı ile bir araya gelmiş erkek ve kadın arasındaki cinsel ilişkilerin düzenlendiği, neslin devamının sağlandığı, sosyalleşme süreçlerinin ilk ve etkili bir biçimde uygulandığı, ana-babalar, çocuklar ve tarafların kan bağı olan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birliktir. Aile kan, evlilik, akrabalık veya evlat edinme yoluyla toplumsal olarak bir arada yaşamaları meşru kabul edilen insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle şekillenmiş bir gruptur. Bütün kültürlerde aile hane olarak tanımlanan bir evde yaşamaktadır. Bu evlerde yaşayan aile üyelerine de ev halkı denilmektedir. Antropolojide hane, ekonomik üretim, tüketim, çocuk yetiştirme, miras ve barınma ile ilgili iş, etkinlik ve eylemlerin, aile içi ilişkilerin düzenlenip gerçekleştirildiği ve aile içi rol farklılaşması temelli ikamet mekânları olarak ele alınır. Dünyadaki bütün kültürlerde ev halkı, bir aileden, ailenin bazı üyelerinden, geniş veya çekirdek aile üyelerinden oluşur ve zaman zaman da ev halkını oluşturan aile üyeleri arasında ailenin akrabası olmayan kişiler ile bir arada yaşayan aileyi içerir.

AİLE VE TOPLUM

Antropoloji çeşitli kültürlerde aile hayatını, aile içi ilişkileri, ailenin yapısını gerek tek tek ülkeler, gerekse etnik gruplar, mikro topluluklar ve bölgeler arası farklılıkları, kültürler arası karşılaştırmalı olarak ele almaya çalışmaktadır. Antropoloji, aileyi bütün topluluklarda ve kültürlerde var olan, en küçük temel sosyal bir ünite olarak ele almaktadır. Bu anlamda aile bütün toplumlarda temel bir sosyal ünite dir. Aile, toplumsal yapıda ve sosyal sistemin işleyişinde önemli rol oynayan bir kurumdur. Murdock, bütün toplumlardaki aile yapılarını karşılaştırarak tüm ailelerin ortak yerleşim, ekonomik iş birliği ve üreme şeklinde üç ortak özellik tespit etmiştir. Sosyalleşme süreci, dördüncü ortak karakteristik olarak bunlara ilave edilmektedir. Bütün toplumlarda aile, bireyin varlık alanı bulduğu bir merkezdir. Aile, ferdin içinde doğup büyüdüğü ve sosyalleştiği bir kurumdur. Yine tüm bilinen toplumlarda ailenin toplumla ilişkileri farklı boyutlarda tezahür etmektedir. Bazı toplumlarda birçok rol ve ilişki, aileden bağımsız bir şekilde gerçekleşirken, bazılarında ise her bireyin yaşamı bütünüyle aile içinde şekillenir. Ancak ailenin toplumsal değişmelere paralel bir biçimde yapı, fonksiyon ve değerleri değişmektedir. Aynı toplumda şehir ve kır aile yapıları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş toplumlarda da aile yapıları değişik görünüm arz eder. Modernleşme öncesi Avrupa ailesi, hem eşlerin evlenirken tercihlerinde hem de aile yaşamının öteki toplumsal yönlerinde bireysel özgürlük, anne-babaların ya diğer akrabaların ya da toplumun çıkarına tabi olduğu, anne-baba ve akrabalarla sıkı sıkıya bağlanmış, otoriter bir çekirdek aile türü yaygındır. Bu aile türünün yerini 17. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başlarına kadar yaşayan bir tür geçiş ailesi almıştır. Bu dönemdeki çekirdek ailede öteki akrabaların ve toplumun otoritesinden azalmasına karşın baba otoritesinin gücü gittikçe artmıştır. Baba otoritesinin gölgesi altında evlilik öncesi ve aile içi sevgiye verilen önemin arttığı, daha özgür ve bağımsız bir çekirdek aile modeli gelişmiştir. Çağdaş Avrupa'da ise sevgi ve aşka dayalı yakın duygusal bağlarla bağlanmış, yüksek düzeyde evi ç i aile mahremiyeti olan ve çocukların yetiştirilmesiyle uğraşan, günümüzde de çok yaygın olan Batı tipi çekirdek aile formuna doğru değişim gerçekleşmiştir. Bu tür aile çekicilik, romantik sevgi ve kişisel seçimle kurulur. Asya, Pasifik ve Afrika'nın bazı bölgelerinde geleneksel aile yapısında çok az değişimler meydana gelmesine karşın dünyanın geri kalan pek çok ülkesinde aile yapısında ciddi değişimler olmuştur. Bu değişimler üzerinde Batı kültürünün bu ülkelere yayılması, modern Batı çekirdek aile tipini kuruluşunu düzenleyen romantik sevgiyle, çekicilikle, özgürlükle ve bağımsızlıkla ilgili kültürel değerlerin bu toplumlar arasında hızlı bir şekilde yayılması, daha küçük ve özerk toplulukların yaşadıkları bölgelere merkezi hükümetlerin hâkim olması, bu kültür mensuplarının ulusal siyasal sistemin etkisi altında kalması ve hükümetlerin geleneksel toplulukların aile yapılarıyla ilgili kültürel sistemlerini ve davranışlarını değiştirmek üzere programlar uygulamaları gibi faktörler etkilidir. Bütün bu değişimler, çekirdek ailenin dünyada baskın bir aile türü haline geldiği, geniş ailelerin ve akraba sistemlerinin çözülmesine neden olduğu yönündeki tespitleri çok fazla abartmamak gerekir. Bugünkü toplumların çoğunda geniş aileler ve geleneksel davranışlar hala varlığını sürdürmektedir. Batı toplumlarında görülen aile yapısındaki değişimler her yerde aynı hızda olmamakta, farklı hız ve tempolarda seyredebilmektedir. Modern çekirdek aile yönünde değişim ve eğilimlerin tersine döndüğüne ve hatta bazı ülkelerde buna karşı eğilimlerin geliştiğine şahit

olmaktayız.

AİLENİN İŞLEVLERİ

Ailenin, her toplumda birçok işlevi vardır. Her ne kadar ailenin işlevleri geçmişten günümüze birçok değişime uğrasa da onun her toplumda süreklilik arz eden işlevleri vardır:

Biyolojik işlev:

Aile, üreme ve neslin devamını sağlayarak hem ailenin hem de toplumun varlığını koruma işlevi görmektedir. Psikolojik işlev: Aile, annelik, babalık, ebeveynlik, kardeşlik ve akrabalık gibi karmaşık duygusal temele dayanır. Bu yüzden aile üyeleri arasında sevgi bağı ve güven hissi oluşturur.

Sosyalleştirme işlevi:

Aile, çocukları kültürleme suretiyle önemli bir sosyalizasyon işlevi görmektedir. Aile çocuğa, içinde yaşayacağı toplumun davranış kalıplarını, değerlerini, inançlarını ve kültürlerini aktarır.

Ekonomik işlev:

Aile, bir üretim ve tüketim birimidir. Aile, bireylerinin bütün ihtiyaçlarını karşılar. Bu yüzden aile ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretir. Aile içinde ekonomik bir iş bölümü vardır.

Eğitim işlevi:

Çocuğa her türlü eğitim aile içinde verilir. Geleneksel toplumlarda ferdin eğitimini aile üstlenir. Belirli bir meslek dalı için gerekli olan eğitim, aile içinde yapılarak çocuk o meslek dalında yetiştirilir. Günümüz toplumlarında ise en azından aile, belli bir yaşa kadar çocuğa eğitim verir.

Dinî işlev:

Aile, bireyelerine din eğitimi verme görevini üstlenir. Sosyal dayanışma ve üyelerini koruma işlevi: Geleneksel toplumlarda aile, üyelerini korumakla görevlidir. Aile üyelerini dışarıdan gelebilecek her türlü maddi ve manevi saldırılara karşı koruma işlevi görür. Bir aile bireyine yapılmış saldırı, bütün aileye yapılmış kabul edilir. Bu işlevle aile bireyelerinin güvenliği sağlanır. Statü kazandırma işlevi: Aile, üyelerinin toplum içindeki statülerini belirler. Aile, üyelerine statü kazandırır. Boş zamanı değerlendirme işlevi: Aile eğlenme ve dinlenme görevlerini organize eder. Ailenin rol ve işlevleri zamanla değişmiştir. Ailenin birçok işlevini, bürokratik örgütler yerine getirmeye başlamıştır. Ailenin birçok işlevi etkisini yitirmesine rağmen değişime direnen işlevleri, toplumun varlığını sağlıklı bir biçimde sürdürmesini sağlar.

AİLENİN BİÇİMLERİ

Eski çağlardan günümüze kadar gelen bütün toplumlarda aile adı verilen bir sosyal yapı şekli bulunmaktadır. Aile her toplumda sınırlı bir büyüklüğe sahiptir. Ailenin şekillenişinde ve sosyal yapısının oluşmasında üye sayısı ve sınırlarını belirleyen kurumlar bulunmaktadır. Hane halkı kompozisyonuna bağlı aile tipi dışında her toplumda otorite, sosyal çevre, akrabalık ve mülkiyet ilişkilerine göre farklı aile biçimleri ortaya çıkmıştır. Antropolojide otorite ve hane halkı faktörlerine göre aile ana ailesi ve baba ailesi şeklinde ikiye ayrılmıştır:

Ana Ailesi/Anaerkil Aile/Maderi Aile: Ailede otoritenin ana tarafına verildiği kadının erkek kardeşi veya yakın akrabalarından bir erkeğin kullandığı, akrabalığın ana tarafına bağlı olduğu ailedir.

Baba Ailesi/Pederî Aile: Ana-babanın aynı evde birlikte oturduğu, akrabalığın hem ana hem de baba tarafından geldiği, çocukların, ana ve baba tarafına mirasçı olduğu, ana-babanın otoriteyi birlikte kullandığı ailedir. **Ataerkil Aile:** Ataerkil aile, kaynağını dinden alan mutlak ve sonsuz bir baba otoritesine bağlı olarak kurulmuş ailedir. Antropologlar ailedeki birey sayısını esas alarak geniş ve çekirdek aile şeklinde iki aile biçimi tanımlamışlardır:

Geniş Aile/Büyük Aile: Çok sayıda akrabanın, küçük veya çekirdek ailenin aynı çatı altında birlikte yaşaması şeklinde kurulan aile tipidir. Geniş aile, büyük anneleri, dedeleri, anneyi, babayı, kız kardeşleri, erkek kardeşleri, zaman zaman amcaların, dayıların, halaların, teyzelerin ve kuzenlerin bir veya birkaçını içeren büyüklükte olabilmektedir. Geniş ailenin birçok kültürde iki farklı şekli vardır:

Kök Aile: Ana, baba, çocukları, evli tek oğul ile eşi ve çocuklarından kurulu aile tipidir.

Birleşik Aile: Ana, baba, erkek çocuklar, evlenmemiş kızlar, evlenen oğullar ile eşleriyle çocuklarından oluşan aileye denir.

Çekirdek Aile/Küçük Aile: Ana, baba ve evli olmayan çocukların oluşturduğu aile tipidir.

AİLE SORUNLARI

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen süreçte ailenin yapı, işlev ve biçimlerinde oldukça önemli değişimler olmuştur. Ailenin yapı, işlev ve aileyle ilgili kültürel değerlerde meydana gelen bu değişimler bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimler özellikle, ailenin iç örgütlenmesini olumsuz etkilemiştir. Ailede uyum ve uzlaşma yanında zaman zaman çatışma ve tartışmalar artmıştır. Her aile tipinde farklı nedenlerle sorunlar yaşanmaktadır. Geleneksel geniş ailenin kendine özgü sorunları vardır. Geniş ailede aile reisinin verdiği kararlara bütün aile bireyleri uymak zorunda oldukları için bu olgu, özellikle genç kuşaklar için önemli çatışma ve gerginlik alanını oluşturmaktadır. Bu yüzden geniş ailede otorite, bağımlılık ve saygınlık gibi farklı özellikler, aile bireyleri arasında anlaşmazlık, çatışma ve tartışma alanlarını oluşturmaktadır. Ailenin ekonomik ve üretim işlevini yitirdiği modern toplumlarda çekirdek aile birçok sorunla karşı karşıyadır. Modern iş ve çalışma koşulları aile üyelerinin uzun süre birbirlerinden ayrı kalmalarına neden olmuştur. Ailenin ve

ev halkının küçük ve daha özgür olduğu çekirdek ailede, toplumsal güçlükler karşısında bireyler, ailenin diğer üyelerinin ve akrabalarının desteklerini alamamakta ve öylece birey yapayalnız bırakılmaktadır. Aile, akrabalık ve toplumsal bağları zayıflayan toplumlarda bireyselleşme artmıştır. Toplumsal sorunlarla baş etme konusunda ailesi ve akrabaları tarafından terk edilmiş bireyler, sapkın dini gruplara, alkol ve uyuşturucu kullanımına ve suça yönelebilmektedir. Ev işleri ile yükümlü kabul edilen kadının toplumsal hayatta iş gücüne katılımı, çocukların bakımı sorununu beraberinde getirmiştir. Aile kısırlık, çocuğun olmaması, çocukların evden ayrılması, çocukların ölümü, eşlerden herhangi birinin veya her ikisinin ölümü gibi faktörler ailenin istikrarsızlaşmasına ve dağılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte antropologlar, aile içi çocuklara, erkeklerin eşlerine ve kadınların kocalarına uyguladığı şiddet sorununu da ele almışlardır. Aile içinde çocuklara anne babaların uyguladığı fiziksel olarak hasar bırakmayan zararsız şiddet çoğu toplum tarafından onaylanan bir şiddet türüdür. Yine her ne kadar gün geçtikçe erkeklerin eşlerine uyguladıkları şiddet ile ilgili inançlar değişmeye başlasa da hem çoğu kültürde en yaygın aile içi şiddet tipidir hem de toplumsal olarak meşrulaştırılmıştır. Bununla birlikte kadınların da kocalarına zaman zaman şiddet uyguladıklarını antropolojik veriler ortaya koymaktadır.

Akrabalık Grupları

Akrabalık, kan, soy, düzmece ve evlilik bağına bağlı olarak oluşan sosyal ilişkiler sistemidir. Akrabalık sistemleri bireyler ile sosyal gruplar, anne-babalar ile çocuklar, kardeşler ve evli kardeşler arasındaki ilişkileri biyolojik temelli ilişkiler modeline göre kurmuşlardır.

Bu tanıma göre akrabalığın üç türü vardır:

- Biyolojik temele dayanan kandaşlık,
- Evlilikler yoluyla kurulan hısımlık,
- Sonradan elde edilen düzmece akrabalık.

Sosyal antropolojide akrabalık incelemelerinin tarihi, 1860'lara kadar uzanmaktadır. Antropolojide akrabalık, bütün toplumlarda görülen evrensel bir kurum olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle antropologlar, insan davranışını anlayabilmek için akrabalık sistemlerini ve akrabalık bağları çerçevesinde gerçekleşen sosyal ilişkileri incelemeye yönelmişlerdir. Çünkü akrabalık ilişkileri, bireysel davranışların doğal ve yalın bir biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Antropologlara göre akrabalık, toplumda mirası düzenleme ve sosyal grupları oluşturma işlevi görür. Biyolojik ve genetik olarak bazı insanlarla ilişkili olanlara akraba adı verilir. Bu anlamda akrabalık ilişkileri biyolojik bir ağa işaret eder. Bireyler bir taraftan genleri miras alırlar, diğer taraftan genleri yavrularına aktarırlar. Biyolojik olarak akrabalık ilişkileri ya evlilik yoluyla meşru kabul gören cinsel ilişki ya da soy bağına göre göre iki yoldan kurulur. Bazı antropologlara göre akrabalığın evrensel olmasının nedenlerinden biri biyolojiktir. Oysa birçok antropolog da akrabalığın sadece biyolojik değil sosyal ve kültürel olarak tanımlanan bir olgu olduğunu savunmuştur. Çeşitli kültürlerde olağanüstü karmaşık akrabalık sistemleri vardır. Biyolojik akraba tipleri ile toplumsal ilişkilerin etkileşimi sonucu çok karmaşık akrabalık ilişkiler ağı geliştirilmiş, akrabalar sınıflandırılarak her bir sınıf da bir isimle anılmaktadır. Her kültürde farklı akraba sınıflandırmalarına ve biyolojik akraba tiplerine verilen isimlere antropologlar akraba terimleri adını vermişlerdir. Her toplum konuşma dili içinde kullanılan çok sayıda akrabalık terimi/adı vardır. Her kültürün akraba sınıflaması ve bunlarla ilgili isimlendirmesine göre gerçekleşen her bir sınıfa özgü davranış modelleri geliştirilmiştir. Belirli bir sınıfta tanımlanan bireyler akrabalık sistemi içinde bu sınıftan beklenen davranış kurallarını benimsemişlerdir. Bütün toplumlar mensuplarını belirli akraba grupları içinde tanımlayarak bireylerin birbirlerine karşı maddi ve manevi sorumluluklarını ve evlilik kurallarını düzenlemişlerdir. Kardeşler, ebeveyn ile çocuk akrabalık sistemi, bir yönüyle evlenmesi yasak olan diğer yönüyle evlenmeye izin verilen kişilerle ilgili, cinsel ilişkiler ve yakınlığın temelini oluşturan kuralların sınırlarını çizer.

Soy Gruplarının Türleri

Türü ne olursa olsun soy grupları, üyelerine aidiyet duygusu, sosyal dayanışma, yardımlaşma, güvenlik, korunma sağlayan ve iyi organize olmuş, iş birliği ve iş bölümüne dayanan gruplardır. Bütün bu işlevlere bağlı olarak önce yerel sülaleler, daha sonra geniş bir alana yayılmış klan ve boylar oluşur.

- Sülale: Ortak bir atadan geldiğine inanan ve bunu bilinen bağlarla kesin bir şekilde soy ağacında gösterebilen kan bağına sahip akrabalarından oluşmuş genellikle tek çizgili soy grubuna dayanan kolektif bir soy grubudur.
- Klan: Klan, birbirine kan bağı ile bağlı olmayan, soylarını gerçek veya hayali olarak ortak ata kabul edilen hayvan, bitki ve objelerden yani bir totemden geldiğine inanan, bu totemlere tanrısal güçler yükleyerek onlara tapınan kişilerden oluşan kolektif olmayan bir soy grubudur.
- Boy: Soyu, ortak bir atadan geldiği kesin olmamakla birlikte aynı atadan geldiğine inanan iki ya da daha fazla klandan oluşan tek çizgili bir soy grubudur.

Akrabalık sistemlerinde, soya dayanan ilişkilerin kültürel anlamları vardır.

Soy

İnsanı kültürel varlığı kabul edilmiş gerçek veya efsanevi atalarına bağlayan bir akrabalık grubunu ifade eder. Soyun belirleyiciliği çok önemli olan kültürlerde zenginlik ve siyasal güç soya göre dağıtılır. Antropologlar, değişik kültürlerde karşılaşılan soy gruplarını şöyle sıralar:

Tek Çizgili Soy Grupları, grup üyeliği, annenin veya babanın geldiği soya göre belirlenen, tek cinsiyete dayanan gruplardır.

Baba (Ataerkil) Soy Grupları: Akrabalığın ve soyun baba tarafından aktarıldığı, babanın erkek çocuklarını izlediği, babanın kızlarının çocuklarından ve oğlun kızlarının çocuklarından ayrı tutulduğu soy gruplarıdır.

Ana (Anaerkil) Soy Grupları: Annenin oğulları ve oğullarının erkek çocukları akraba olarak kabul edilmediği, annenin oğlunun kızlarından, kızlarının kız çocuklarından, onun kızlarından olan kız torunlarından oluşur.

Çift Çizgili Soy Grupları: Hem anne hem de baba tarafından belirlenen, nadir görülen bir soy sistemidir. Baba soylu ve anne soylu akrabalık ilkelerine dayanan akrabalık türüdür.

Esnek (Tercihli) Soy Grupları: Tek soylu akrabalık sistemlerinin tercihli bir türüdür. Bu tür esneklik, kişinin babasının veya annesinin soy grubundan istediğine üye olmasına imkân verir. Bu toplumlarda seçimi birey kendisi yapar. Soy grupları aidiyet duygusu, sosyal yardımlaşma, korunma ve hizmet sağlayan, iş birliği ve iş bölümüne dayanan gruplardır. Bütün bu işlevlere bağlı olarak önce yerel sülaleler, daha sonra geniş bir alana yayılmış klan ve boylar oluşmuştur. Bazı sosyal antropologlar, farklı kültürlerde var olan çok sayıda akraba isimlendirme sistemlerini, betimleyici (tanımlayıcı) ve sınıflayıcı şeklinde ikiye ayırmışlardır.

Bazıları da Eskimo, Hawai, Iroquois, Crow, Omaha ve Sudan biçiminde altı tipli akrabalık terminolojisi geliştirmişlerdir.

Eskimo Sistemi: Kuzenleri, erkek ve kız kardeşlerden ayırt eden, anne, baba, kız ve erkek çocuklardan oluşan çekirdek aileyi niteleyen, anne babanın kardeşleri ve kuzenler hiçbir fark gözetmeden akrabalık sistemine dâhil edilen akrabalık türüdür.

Hawai Sistemi: Çok basit ve oldukça yalın bir akrabalık sistemi terminolojisi olan, aynı kuşakta ve aynı cinsiyette olan bütün akrabalar için aynı akrabalık terimleri kullanılan, kadını, kuzen ve kız kardeş, erkeği de erkek kuzenler ve erkek kardeş olarak tanımlanan akrabalık türüdür.

Iroquois Sistemi: Baba ile amcanın ve anne ile teyzenin aynı terimle ifade edildiği, babanın kız kardeşi ile annenin erkek kardeşi için farklı terimler kullanıldığı, aynı kuşaktaki erkek kardeşler ve paralel kuzenler arasında aynı cinsiyete sahip olanların ortak isimle anıldığı, çapraz kuzenlerin ayrı ayrı adlandırıldığı akrabalık tipidir.

Crow Sistemi: Anaerkil soy çizgisine sahip bu sistemde annenin ve babanın akrabaları birbirinden ayrılarak gruplandırılır. Babanın ana soyundan gelen akrabaları, cinsiyetlerine göre aynı terimle ifade edilirken, anne tarafından akrabalar arasında cinsiyet farkı gözetilir.

Omaha Sistemi: Anaerkil Crow sisteminin ataerkil uyarlamasıdır. Babayanlı bir soy dizgesine dayanır. Anne ve annenin kız kardeşi aynı terimle isimlendirilir. Baba ve babanın erkek kardeşi aynı terimle tanımlanır.

Sudan Sistemi: Bütün akrabalık sistemleri içerisinde en fazla ayrıntılı terminoloji içeren Sudan sisteminde hem aykırı kardeş çocukları, hem de paralel kardeş çocukları ve kardeşler ayrı ayrı isimlendirilir. **Cinsiyet ve Yaş Grupları**

Soy ve akrabalık grupları dışındaki sosyal grup şekillerinden biri de cinsiyet ve yaş gruplarıdır. Aynı yaşta veya aynı cinsiyette bulunan insanların bir araya gelmesi ile oluşurlar. Yaş grupları, biyolojik temelden daha çok kültürel etkenlere, değerlere ve normlara göre şekillenirler. Kültürel değerler, yaş gruplarına uygun emir ve yasakları sunarlar. Bu tür grupları belirleyen değerler, bir yaş grubundan diğerine geçişte bireylere rehberlik eder, ona gerekli yetenek ve becerileri kazandırır ve üyeler arasındaki dayanışmayı öğretir. Ergenlik, gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık evrelerinden hayatı boyunca her insan geçer. Bu yaş üniteleri, çoğunluğu aynı yaşta olan ve ortak hareket eden üyeleri barındıran sosyal grupları oluştururlar. Yaş grupları kişinin toplumdaki konumunu ve statüsünü belirleyen alışılmış evrensel bir antropolojik olgudur. Ortak Çıkar ve İlgi Grupları Kökleri binlerce yıl öncesine kadar uzanan ortak çıkar ve ilgi gruplarının örneklerine bütün toplumlarda rastlanmasına karşın sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan toplumlarda daha çok görülmektedir. Sanayileşen ve şehirlileşen kültürlerde gittikçe yaygınlaşan ortak çıkar ve ilgi grupları, belirli etkinlikler, hedefler, değerler ya da inançları paylaşan insanların bir araya gelmesi sonucu oluşurlar. Bu tür gruplar, sosyal sorunları çözmek ve belirli amaçlar, çıkarlar etrafında bir araya gelmiş insanlardan oluşan ikincil ilişkilere dayalı gruplardır. Sanayileşen toplumlarda kan veya gen bağı olmadan toplumsal akrabalık bağları kurmak suretiyle oluşturulan bir tür geniş ailedir. Bağımsızlık, özgürlük ve kendi başının çaresine bakmanın önemsendiği bir kültür tarafından sıkıya sarmalanmasına rağmen bireyler kendilerine çeşitli bağlantılar kurarak geniş aile deneyimi yaşamaktadır. Ortak çıkar ve ilgi grupları şehirlerden köylere varıncaya kadar bireysel ve toplumsal ihtiyaçları karşılayabilecek yapısal özelliklere sahip ve son derece esnek gruplardır. Toplumsal yaşamın güçlükleriyle başa çıkmayı, göç, toplumsal uyum sorunuyla ve dil öğrenme ile ilişkili problemlerin çözümünde yardımcı olur. Özellikle hızlı sosyal değişmelerin yaşandığı toplumlarda, yaş ve akrabalık gruplarının yerine getirdikleri fonksiyonları, ortak çıkar grupları yerine getirir. Ortak çıkar ve ilgi grupları sadece modern toplumlara ait değil aynı zamanda kökleri bahçıvanlıkla uğraşan köylerle kadar giden geleneksel toplumlarda da bulunmaktadır. Amerika ve Kanada'daki benzerleri gibi geleneksel topluluklarda da çok karmaşık ortak çıkar ve ilgi grupları vardır. Hem geleneksel hem de çağdaş gelişmiş toplumlarda ortak çıkar ve ilgi gruplarının çeşitliliğini ve karmaşıklığını gösteren antropolojik kanıtlar vardır. Sınıflar Ortak çıkar ve ilgi grupları dışında her toplum pek çok sınıfa bölünen sosyal sınıflar, sözlü kültür yoluyla tanımlanan ve sosyal ilişki modelleri ile ayırt edilen bir gruptur. Sosyal antropolojide genellikle alt, orta ve üst sınıf

şeklinde üç temel grupta ele alınan sosyal sınıfları, birbirlerine eşit veya eşite yakın bireyler oluşturur. Bu nedenle sınıflar, bireysel tutum ve davranışları etkiler ve toplumsal yapıyı biçimlendirir. Antropolojide sınıf kavramı, Marksizm'in etkisiyle konu edinilmiş, devlet örgütlenmesi olmayan toplumlarda siyasal kurumlar, tabakalaşma, devlet örgütüne sahip toplumlarda ise özel mülkiyet ve devletle ilişkili çelişki ve çatışma süreci olarak ele alınmıştır. Toplumsal değerlendirme sonucunda eşit ya da eşite yakın prestije sahip insanlar kümesine sosyal sınıf adı verilir. Sınıflar, birbirleriyle karşılaştırıldığında çok büyük farklılıklar göze çarpar. Özellikle toplumsal ayrıcalıklar ve tabakalaşmanın çok belirgin olduğu toplumlarda sınıflar arası farklılıklar çok daha fazladır. Bu durum toplumsal sınıfa üyeliğin doğumla gerçekleştiği, insanın yaşamı boyunca hiç değişmeyen, kapalı toplumsal sistem olarak tanımlanan kast sisteminde barizdir. Yaklaşık 2000 kadar değişik kast bulunan Hindistan Kast Sistemi'nin en üstünde din adamları sınıfı olan Brahmanlar, onların hemen altında savaşçılardan ve yöneticilerden oluşan Kshatriyalar, bunların altında ticaret ve tarımla ilgilenen Vaisyalarv(tüccarlar) ve en altta zanaatçılardan ve işçilerden oluşan Shudralar, kast sisteminin dışında kalan dinen saf olmayanlardan, toprağa sahibi olamayanlardan ve ticaret yapamayan, toplumsal olarak dışlanmış gruplardan oluşan Dalitler yer alır. Kast benzeri sınıflara, ABD ve Güney Afrika gibi dünyanın başka yerlerinde de rastlanır. Üretim araçları ve üretim ilişkilerine bağlı olarak ekonomik temelli sınıflar oluşmuştur. Bu sınıflar, Karl Marx, sanayileşen ve şehirlileşen Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde ortaya çıkan sanayi kapitalizmine dayanan sosyal ilişkiler temelinde burjuvazi (iş adamları) ve proletarya (işçi ve köylü sınıfı) şeklinde birbirine zıt, birbiriyle çatışan iki sınıfı birbirinden ayırt etmiştir. Sınıfsal farklılıkları ekonomik faktörle açıklayan Karl Marx'a karşılık Max Weber ise sınıfı, servet (ekonomik), siyasal konum ve prestij (toplumsal konum) şeklinde üç kıstasa göre ele almaktadır.

POLİTİK ÖRGÜTLENME VE TOPLUMSAL DENETİM

İnsan, zorunlu olarak sosyal bir varlıktır. Yani diğer insanlarla bir arada, etkileşim içerisinde bulunmak; bir grup ya da toplum hayatı içerisinde yaşamak zorundadır. Bu zorunlulukla kurulan sosyal grupların ve toplumların varlığını devam ettirmesi karşılama gereken ortak ihtiyaçlardan biri de düzen ve denetim ihtiyacıdır. Bu zorunluluk ve mukabilinde ortaya çıkan söz konusu ihtiyaca binaen olsa gerek insanlar, farklı özelliklere sahip olmalarına hatta kimi zaman çatışan çıkarlarının varlığına rağmen bir araya gelir toplumsal düzen oluşturur ve bu toplumsal düzene uyum gösterirler. Nerede bir toplum ya da grup varsa orada o grup ya da toplumun üyesi insan davranışlarını, insanlar arası ilişkileri düzenleyen; kimin, neyi, nerede ve nasıl yapacağına veya alacağına ilişkin karar verme, uygulama ve grup ya da toplum yaşamını devam ettirme ve koruma adına yaptırım mekanizmalarından oluşan bir sistem vardır. Bu sistem, “politik örgütlenme” olarak tanımlanabilir.

POLİTİKA VE TOPLUMSAL DÜZEN

Bütün toplumlar çeşitli derecelerde heterojendir ve her toplumda farklı unsurlar, bireylerin sahip olmak için rekabete girdikleri kaynaklar söz konusudur. Bu nedenle hiçbir grup ya da toplum, üzerinde anlaşma sağlanmış belli kurallara uymaya üyelerini ikna etmeden veya zorlamadan ortaya çıkan tartışmaları çözmeye ve azaltmaya yönelik yöntem ve uygulamalara sahip olmadan ayakta duramaz. Grup ya da toplumun üyeleri ve farklı unsurları ancak kendi aralarındaki ilişkiler belli kurallar çerçevesinde düzenlendikleri zaman uyumlu hâle gelebilirler. Bu uyumu sağlamanın yolu da politikadan geçer. Sonuçta politika, bir düzen dayatarak bireyleri ve toplumun farklı öğelerini bir arada tutma; kararlar alma, grup içerisinde davranış kurallarını düzenleme, rekabeti denetleme, anlaşmazlıkları çözüme veya en aza indirme mekanizması olarak işlev görür.

POLİTİKA, GÜÇ VE POLİTİK ÖRGÜTLENME

Bir toplumda gücün dağıtımı ve bulunuş biçimini belirleyen temel çerçeve politik örgütlenmedir. Politik örgütlenme toprak idaresinden savaş için asker toplamaya kadar geniş bir alanda gücün dağıtımı ve bulunma şeklini kapsamaktadır. O, bir toplumda en temel unsurların yerlerini ve ilişkilerini belirleyen, öğeleri politik araçlar olan bir sistemdir. Politik örgütlenme, toplumsal düzeni oluşturma ve sürdürme, düzensizliği ve çatışmayı azaltma, hukuksuzluğu önleme, insanların haklarını kullanabilmelerini, sosyal bütünleşmeyi sağlama, statüleri ve işgal edilen statülerin gereği rolleri düzenlemeye ilişkin somut olguları kapsar. Politik örgütlenmenin sonuçları toplumun bütün bireylerini etkilemekle birlikte toplum ya da grup içindeki herkesin politik sürece eşit oranda katılmasını gerektirmez. Bütün toplumlar politikanın farklı alanlarına katılım için grup üyeliği, yurttaşlık, yaş ve benzeri bazı genel ölçütler belirlemiştir. Toplumlar karmaşıklıkla politik statüler edinmeyi ve politik karar alma sürecine katılımı belirleyen ölçütlerin sayısı da artmaktadır. Politik Örgütlenmenin Evrimi ve Politik Sistemler Grup hâlinde yaşamın tarih içerisinde göçebelikten, kırsal yerleşime sonra da kent merkezli yerleşim ve yaşam biçimlerine doğru dönüştüğü bilinmektedir. Aynı süreçte küçük gruplar hâlinde örgütlenmiş sosyal yaşamdan büyük toplumlar hâlinde yaşama geçiş söz konusu olmuştur. İnsan birliklerinin sosyoekonomik ve demografik yapılarında meydana gelen değişme ve gelişmeler politik örgütlenme biçimlerinde de çeşitlenme ve gelişmelere yol açmıştır. Büyük toplumların ortaya çıktığı Neolitik Çağ, görece eşitlikçi küçük grupların politik örgütlenme biçimi olan; sosyal alanla politik alanın birbirinden farklılaşmadığı, siyasal rol ve süreçler de uzmanlaşmanın olmadığı, güç ve otoritenin merkezileşmediği örgütlenmelerden merkezileşmiş devlet benzeri politik örgütlenmelere geçişte önemli bir aşamadır. Tarıma geçişle birlikte nüfus artışı ve yoğunluğu baş göstermiş, buna paralel olarak kaynakların dış tehditlere ve rekabete karşı korunması gerekmiştir. Bir yandan toplum ya da grupların demografik yapısı değişirken, toplumsal ve ekonomik hayatın karmaşıklık düzeyi de artmıştır. Toplumsal karmaşıklık düzeyi yükseldikçe insanları bir arada tutan ve potansiyel olarak bölen nedenlerin sayısı ve kapsamı da genişlemiştir. Hem grup içi düzeni sağlamada hem de gruplar arası çatışmalarda başarı için sıkı bir örgütlenme ihtiyacı baş göstermiştir. Merkezileşmemiş politik yapılanmalarda karar alma süreçlerinde oybirliği ve eşitlikçi bir katılım söz konusu iken, merkezileşmiş karar alma süreçlerinde kararların üst düzeyde alındığı bir emir-komuta zinciri vardır. Bu sistem, hem çok fazla sayıda insanın faaliyetlerinin düzenlenmesini hem de insanların yaşamlarına daha fazla müdahaleyi mümkün kılmaktadır.

Politik Sistemler

Dünya üzerinde çok çeşitli politik sistemler ortaya çıkmış olsa da dört temel politik sistemden söz

edilebilir. Bunlar, zümreler, kabileler, şeflikler ve devletlerdir. İlk ikisi merkezileşmemiş bir yapıya sahipken son ikisinde merkeziyetçi bir yapılanma söz konusudur.

Politik Sistemler ve Meşrulaştırma; Yasallık Politikayı nasıl tanımlarsak tanımlayalım onun bir yönüyle yönetim olgusuyla ilişkili olduğu görülür. Yönetmeyi isteyenler ya da yönetenler için toplumun desteğini, onayını elde etmek ve sürdürmek gerekmektedir. Toplumsal destek ya da onay, yönetilenlerin gözünde yönetenlerin ve onların uygulamalarının meşruiyet kaynağıdır. Politik sistemin adı ne olursa olsun, güç ve otoriteyi elinde bulunduranlar, pek çok siyasal sistemin inkâr edilemez bir biçimde yaptığı gibi düpedüz terör veya şiddete başvurarak yönetmedikçe, ellerindeki gücü ve iktidarı meşrulaştırmak ve yasal kılmak; insanların güven ve onayını kazanacak yollara sahip olmak zorundadırlar.

POLİTİK ÖRGÜTLENME, TOPLUMSAL DENETİM VE YAPTIRIM

İnsan sosyal olabilen, diğer insanlarla uyum içerisinde yaşayabilen bir varlık olsa da bir arada yaşamının kaçınılmaz bir sonucu olarak anlaşmazlıklar ortaya çıkacaktır. Nicelik ve nitelikleri oldukça çeşitli olmakla birlikte çoğu toplumda anlaşmazlıklar, tartışmalar toplumsal hayatın inkâr edilemez bir boyutudur. Bu gerçeğe binaen büyük, küçük her grup ya da toplumda davranışları düzenleyen kurallar, bunlara uymayı sağlayacak ve kurallardan sapmayı önlemeye ve başa çıkmaya yönelik mekanizmalar vardır. Bu mekanizmaların başında toplumsal denetim gelmektedir. Ödül ve cezalardan oluşan bir çerçeve olarak toplumsal denetim, davranışları yönlendiren kurallar ve yaptırımlar yoluyla anlaşmazlık ve çatışmaları hafifletir, düzeni sağlar ve değişen koşullarda yeniden üretir. Toplumsal denetim çerçevesi içindeki kurallar, bazı durumlarda diğer insanların ne yapacaklarına ve bizim davranışlarımıza nasıl bir tepki verileceğine ilişkin tahminlerimizi de kolaylaştırmak suretiyle bütünlüğü ve uyumu artırır. İster yasal bir nitelikte olsun isterse sadece toplumsal duyarlılığın ve beklentinin bir parçası olsun toplumsal denetim ve bu denetime ilişkin kurallar, bütün toplumlarda toplumsal yaşamı yönetir, bireyler ya da gruplar arası ilişkileri düzenler. İnsanların kabul edilebilir, sosyal refahı artırıcı bir toplumsal düzen içerisinde davranmalarını ve yaşamalarını sağlamak, aksi hâlde yapılması gerekenleri tanımlamak ve hayata geçirmek kısaca denetim, politik örgütlenmenin işidir.

Toplumsal Denetim

Hukuk ve Yasa Politik örgütlenmenin belirli bir birimi tarafından yönetilen yaptırımlarla uygulanan kurallar bütünü olarak hukuk, bir toplumda hem potansiyel anlaşmazlıkları çözme hem de var olan anlaşmazlıkların şiddetini azaltma işlevi görür. Hukukun yokluğunda söz konusu anlaşmazlıkların maliyeti bütün toplumu ilgilendiren bir hâl alır. Bir toplumun temel değerlerini, bu değerler çerçevesinde oluşmuş insan ve toplum anlayışını yansıtan, bu nedenle bir toplumdan diğerine az çok değişiklik gösteren, toplumsal denetimin açık baskı uygulayan bir parçası olarak hukuk ve yasalar, uygun davranışları tanımlar, anlaşmazlıkları çözer ve yanlış davranışlar için uygulanması gereken cezaları belirleyerek davranışları düzenler ve denetler.

POLİTİK ÖRGÜTLENME, DIŞ İLİŞKİLER VE SAVAŞ

Toplum dışı ilişkileri düzenleme ve yürütme her toplumun politik örgütlenmesinin önemli bir işlevidir. Dış ilişkileri düzenleme süreç ve araçlarının çoğunluğu barışçıl niteliktedir. Uluslararası hukuk, müzakere, uzlaşma ve diplomasi barışçıl nitelikli ve çoğu zaman başvurulan dış ilişkileri düzenleme mekanizmalarıdır. Ancak toplumlar arası ilişkiler her zaman barışçıl yollarla düzenlenemez. Kimi anlaşmazlıkların söz konusu yollarla çözümü zordur. Bu durumda tıpkı toplumsal düzeni kurma ve sürdürmede olduğu gibi güce, zorlamaya hatta şiddete dayalı araçlar devreye girebilir. Savaş bu araçlardan biridir.

ANTROPOLOJİK AÇIDAN DİN

Dinin başlangıcına ilişkin tarih öncesi devirlere ait en eski arkeolojik ve antropolojik bulgular, günümüzden yaklaşık yüz bin yıl öncesinde, yani Orta Yontma Taş Çağı'nda yaşamış olan eski insan türlerinden Neanderthaller'e kadar gerilere götürülebilmektedir. Neanderthal insanı, ölü gömme âdetini başlatan ve ölümlle ilgili törensel etkinlikte bulunan ilk insan türüdür. Bunun yanı sıra İsviçre ve Fransa'daki mağaralarda yapılan kazılarda üzerleri tümüyle ayı kafataslarıyla kaplı Neanderthal mezarlarına rastlanmış olması bu insanların, ayıları kutsallaştırdıklarının bir işareti olarak yorumlanmıştır. Antropologlara göre bu bulgular, hayvan kültürünün kökenlerine dair ilk izleri taşımaktadır. Antropolojik bakış açısıyla din olgusunun, ilk kez 19. yüzyılın sonunda Max Müller, W. Robertson Smith, Edward B. Tylor ve Sir James G. Frazer'in çalışmalarında yer almakta olduğu görülmektedir. Bu bilim adamları, kabile dinlerinin, bilimsel metodun kurallarına uygun olarak incelenmesi gerekliliğine işaret eden ilk antropologlardır. Öte yandan 19. yüzyıl antropologları, din hakkındaki varsayımlarını, kendilerinin Yahudi-Hristiyan gelenek içerisinde şekillenen dinsel deneyimleri ve misyonerler ile Avrupalı seyyahların aktardıkları oldukça kuşku bilgileri temelinde geliştirmiş oldukları vurgulanmalıdır. Ancak evrimci paradigmaya olan bağlılıklarına ve çok kuvvetli Avrupa merkezci ön yargılarına rağmen yine de Müller, Smith, Tylor ve Frazer, dinin antropolojik açıdan incelenmesine çok değerli katkılarda bulunmuşlardır. Antropoloji kitaplarının birçoğunda din, toplum-kültür ilişkileri sürecinde, insanlarda doğaüstü varlıklara ve güçlere yönelik olarak gelişen birtakım zihinsel tutumlara ve davranış örüntülerine işaret eden bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda sözü edilen zihinsel tutum ifadesinden inanç (iman-itikat), davranış örüntüleri ifadesinden de ritüel (ibadet, ayin) anlaşılmalıdır. Doğaüstü kavramı ise gözlemlenebilir dünyanın dışında fakat onunla temas hâlinde olduğuna inanılan olağan dışı âlemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Dünya üzerindeki tüm topluluklarda, doğaüstü güçlerle o ya da bu şekilde temas geçmeyi amaçlayan törenler, ruh ya da benzeri varlıklara ve ölümden sonraki hayata ilişkin bir takım dinsel inanışlara ve ritüellere rastlanmaktadır ve bütün toplumlarda ruhani varlıklarla iletişim kurabileceğine inanılan dinî seçkinler bulunmaktadır. Antropologlar, herhangi bir dinsel inancın ya da pratiğin diğerlerinden daha etkili, üstün ya da daha mantıklı olduğunu ispat etmek amacıyla değillerdir. Din antropolojisi, ilgisini, doğaüstü güçlere yönelik olarak gelişen ve ritüeller aracılığıyla toplumda yaygın ifade kazanan sosyal inanma biçimlerine yoğunlaştırmıştır. Din antropolojisi, bireylerin dinsel kavramlar ve örüntülerle öznel ve sosyokültürel yaşantılarında bağdaşma sürecine girerek onları anlamlı hâle getirdiklerini ve hatta onları inşa ettikleri tezini savunmaktadır. Bu bağlamda din antropolojisi, içeriği ve çerçevesi insanlar ve toplumların yaşam biçimlerine ya da kültürlerine uyarlanarak biçimlenen dinselîğin, inanç motiflerinin ve pratiklerin üzerinde durmakta ve bunların kitabi, sistematik ve normatif büyük din sistemleriyle olan ilişkisini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

DİNİN KÖKENLERİNİ AÇIKLAYAN ANTROPOLOJİ KURAMLARI

19. yüzyıl Avrupa'sında canlanan erken dönem karşılaştırmalı din çalışmaları, temel ilgi alanını dinsel formların kökeni ve evrimi üzerine yoğunlaştırmıştı. Din antropolojisinin kurucusu Sir Edward Burnett Tylor (1871-1958), dinin insanların gündelik deneyimlerine başvurarak açıklayamadıkları koşul ve olayları kavrama çabaları sonucu ortaya çıktığı fikrini savunmaktaydı. Tylor, rüyaları ve trans hâlini açıklama çabalarının, insanın bedeninde biri gün boyu etkin olan, diğeri ise (ikiz ya da ruh) uyku ya da trans hâllerinde etkinleşen iki varlığı barındırdığına olan (ruh- beden) inancı kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir. Tylor, Latince'de ruh/tin anlamına gelen anima sözcüğünden hareketle, bu inancı animizm olarak adlandırmaktadır. Tylor, dinin animizmden başlamak üzere evreler hâlinde dönüştüğü fikrine sahipti. Frazer da Tylor'un görüşlerine yakın bir noktada, insan toplumlarının entelektüel gelişiminde büyü, din ve bilim olmak üzere üç aşama bulunduğu fikrini paylaşmaktaydı. Animizmin ilk din olduğunu iddia eden Tylor'un kuramına rakip bir diğer antropolojik açıklamaya göre ise insanlar, doğaüstünü, belli koşullar altında denetleyebildikleri kişilik dışı bir güç ya da kudret alanı olarak görmektedirler. İngiliz antropolog R.R. Marett, Animatizm olarak isimlendirilen böylesi bir doğaüstü kavrayıştan bahseden ilk araştırmacı olmuştur. Antropolog Bronislaw Malinowski, böylesi bir kavrayışın özellikle Güney Pasifik'in Papua Yeni Gine ve komşu adaları kapsayan bölgesi Melanezya'da yaygın olduğunu gözlemlemiştir. Melanezyalılar evrende var olan kutsal kişilikdışı kuvvet, mana'ya inanıyorlardı. Yüksek şefler bu denli manaya sahip olduklarından, bedenleri ve eşyaları tabu sayılmaktaydı. Yani sıradan insanların erişemeyeceği bir nitelik taşımaktaydı. Bu yüzden yüksek bir

şefle, sıradan insanlar arasında her türlü temas yasaklanmıştı. Sıradan insanlar, kraliyet mensuplarının taşıyabildiği ölçüde kutsal akımı kaldıramayacaklarından, kaza sonucu buna maruz kaldıklarında, bu durumun yaratacağı olumsuz etkilerden kurtulabilmeleri için bazı arınma ritüellerinden geçmeleri gerekmekteydi. Dinî deneyimlerin psikokültürel temelleri hakkında eserler vermiş ve psikoanalitik kuramı geliştirmiş olan Avusturyalı nörolog Sigmund Freud, dinin tarihi gelişiminin başlangıcını, politeizmin ve dinin en yüksek şekli olan monoteizmin öncüsü olarak totemizm inancında bulmuştur. Dinin kökenlerini, kendisinin kullandığı Oedipus Kompleksi kavramı ile küçük ilkel gruplardaki totem inancı arasındaki psikolojik ilişkiye indirgemıştır. Freud, Totem ve Tabu adlı kitabını yazdığı anda antropolojik bilgi oldukça sınırlıydı ve kuramsal görüşleri antropolojik kanıtların çoğalmasıyla çok daha fazla eleştiriye maruz kalmıştır. Dinin kökenlerine dair antropolojik içerikli bir başka tanımlama çabası da her toplumda kutsalla dünyevî olan arasında bir ayırım yapıldığını kabul eden ve dini de kutsal alana hasreden Fransız antropolog ve sosyolog Emile Durkheim'dan gelmektedir. Freud gibi totemizmin en eski dinsel form olduğunu kabul eden Durkheim, ayrıca dinin ilkel toplumlardaki işlevinin ritüeller ve kolektif yansıtımlarla topluluk üyeleri arasındaki dayanışmayı geliştirmek ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak olduğunu göstermeye çalışmıştır. Marx, halkın ahyonu olarak nitelediği dinin, halkı uyuşturan değil, teskin eden ve sefalet içinde tahribata uğramış yoksul kitleleri rahatlatan, manevi zenginlik vaadi ile insanların dünyaya tahammül etmelerine yardımcı olan bir müsekkin olarak ifa ettiği sosyolojik işlevi göstermek istemiştir (Belli, 2003'ten aktaran Atay, 2004:24). Böylelikle kültürler arası araştırmalar doğaüstü konusunda animizm, mana, tabu ve totemizm de dâhil olmak üzere zengin bir fikir çeşitliliği bulunduğunu ortaya koymuştur. Tikel düşünceleri ve bağlılık ölçüleri ne olursa olsun, dinsel süreçlerde katılımcılar bireyselliklerini geçici olarak topluluk içinde eritmektedirler. Ancak din antropolojisinin ilgisi yalnızca dinin toplumsal etkileriyle ya da rit ve törenlerdeki dışa vurumlarla sınırlı kalmamaktadır. Antropoloji, doğaüstü varlıklara ilişkin dinsel ya da yarı dinsel öyküleri her toplumda uzak geçmişe ait ya da kuşaklar boyu yinelenen mitos ve masalları da incelemektedirler. Malinowski, Melanezyalılar üzerinde gerçekleştirdiği ve uzun yıllar süren katılımlı etnografik gözlemlerde, ilkel toplumlarda kutsal sayılan, ayinlerde, törelerde ve sosyal düzende yerleşmiş ve kültürün temel ve aktif parçasını oluşturan özel bir öykü türü bulunduğunu tespit etmiştir (Malinowski, 2000: 106-107). Mitos olarak adlandırılan ve genelde insanların yaratılışlarına ya da dünyanın başlangıcına veya atalarını etkileyen olağan dışı olaylara ilişkin kendi anlatılarını içermekte olan bu efsaneler, ilah ya da ruhların alternatif bir dünyada ya da ölümlerle temasa geçtikleri durumlarda süregelen edim ve faaliyetlerinden de söz etmektedirler. Mitoslar, söylenceler ve halk masalları, kültürel inanç ve değerleri ifadelendirerek toplumun öğretilmesini istediği normları dile getirmektedirler. Clifford Geertz ile Evans-Pritchard gibi 20. yüzyılın önde gelen antropologlarınca da benimsenmiş yeni perspektif, ilgisini insanlar açısından "Din hangi anlamları içermektedir?" ya da "Din, dünyayı ve insani varoluşu nasıl anlamlı hâle getirmektedir?" gibi sorulara verilecek muhtemel cevaplar üzerine yoğunlaştırmıştır. Antropolojik düşünce geleneğindeki değişimin bir parçası olarak 1960'lara kadar alana hâkim olan ve çoğunlukla sosyokültürel yapıları meydana getiren kurumlar ve ilişkilerin sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı işlevleri üzerinde yoğunlaşan bakış açısı, böylelikle yerini; anlam, semboller ve sosyal süreçlere dair bir yorumlama çabasına bırakmış olmaktadır. Antropologlar, etnografik saha araştırmalarının merkezini, 1990'lar sonrasında, yazısız kabile toplumlarından modern sanayi toplumlarına doğru kaydırmışlardır. Bu dönemde yürütülen birkaç etnografik araştırma, dinsel yaşamın yeni formlarının Avrupa ve AB'deki seyrini keşfetmek amacıyla dönük olarak tasarlanmıştır. Din antropolojisinin Clifford Geertz, Spiro, Vincent Grapanzano, Victor Turner, James, W. Fernandez, Sherry Ortner, Mary Douglas, James Boon, Stanley J. Tambiah gibi birçok önde gelen çağdaş temsilcisi, bu dönemde, bilimsel çabalarını ilkel kabile toplumlarının dinleri yerine Hinduizm, İslam, Budizm ve Hristiyanlık gibi büyük dünya dinlerinin yerel versiyonlarına ya da dünya dinlerinin Cava, Endonezya, Fas, Sri Lanka, Güney Afrika, Nepal ve Burma gibi görece daha gelişmiş ülkelerdeki etkisini keşfetmeye hasretmişlerdir. Çağdaş etnografikler, daha karmaşık sosyal ilişkilerin yaşandığı postmodern toplumlardaki dinî farklılığın doğasını anlamaya çaba göstermektedirler.

DİNİN PSİKOSOSYAL VE KÜLTÜREL İŞLEVLERİ

İnsanoğlu, yeryüzüne geldiği ilk günden beri, sürekli bir biçimde geleceğine dair belirsizlik gösteren, korku ve kaygıya neden olan kozmolojik bir boyutla iç içe yaşamak durumunda kalmıştır. İnsanlar, her ne kadar bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlar marifetiyle, yaşamları boyunca karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik pek çok çıkış yolu keşfetmiş olsalar da tarihin hiçbir döneminde, kendilerini çevreleyen doğa ve evren üzerinde tam anlamıyla gerçek bir hâkimiyet kuramamışlardır. Zira bilimsel buluşlar, paradoksal bir biçimde bilinecek olanın sonsuzluğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Yani evrendeki pek çok duruma ilişkin bilgiye sahip oldukça bilinecek olanlar da katlanarak artmaktadır. İşte tam da bu noktada din böylesine bir açmazla karşı karşıya kalan insanoğlu için bir çıkış yolu sunmaktadır. Bu bağlamda din, insanlığın "Nereden geldik nereye gidiyoruz?" sorusuna yanıtlar üretirken, varlık ya da varoluş ile ilgili (ontolojik) sorulara tatmin edici açıklamalar getirerek insanlığa bir anlam haritası sunmaktadır. Dinin insan hayatında denetlenemeyeni denetlemek, açıklanamaz olanı açıklamak, insanlığa dair bir anlam haritası sunmak ve karmaşıklığı düzenli hâle

getirmek gibi psikokültürel işlevlerinin olduğunu vurguladıktan sonra dinin toplumsal süreçler ve ilişkilerde de bir dizi işleve sahip olduğunu altını çizmek gerekmektedir. Gerçekten de din kurumu, pek çok toplumda bir sosyal kontrol aracı olarak işlev görebilmektedir. Din, toplumun onay verdiği tutum ve davranışları teşvik ederek onay vermediği ve uygun bulmadıklarını da hoş karşılamayarak toplumsal düzenin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bakımdan bütün dinler, aynı zamanda insanlık için uygun ve doğru davranış reçeteleri sunan bir ahlaki sistem öngörmektedir. Öte yandan duygu yoğun ayin ortamları insanların ortak kimliklerini ifade etmelerine, dışa vurmalarına olanak tanır. Böylece dinsel pratikler bir insan topluluğu içerisinde dayanışmaya yardımcı olarak topluluk kimliğinin ve aidiyetinin birey tarafından hissedilmesine olanak tanımaktadır. Dinsel bir ritüelin yalnızca inanan insanın Tanrı ile bağını güçlendirmekle kalmadığı ve aynı zamanda onun üyesi olduğu toplulukla olan ilişkisel bağlarını da güçlendirdiği söylenebilir. Dinler, toplum hayatında birçok sosyal ve psikolojik ihtiyacı karşılamaktadır. Bu ihtiyaçların bazıları evrenseldir. Antropologlar yeryüzünde herhangi bir dinî inancıya sahip olmayan bir insan topluluğunun varlığından söz etmemektedirler. Din insan hayatının başlangıcından ölümüne kadar, hatta ölümden sonrasını bile yorumlayarak bireysel ve kolektif yaşamı anlamlı hâle getirmekte insanların içinde buldukları zor durumdan kurtulabilmeleri için çıkış yolları önerirken ruhsal dinginliğe ulaşmayı mümkün kılacak davranışlar sergilememiz için bizlere öğütlerde bulunmaktadır. Dinin sosyal fonksiyonları, psikolojik fonksiyonlarından daha önemsiz değildir. Antropoloji bilimi açısından din; bir inanç, öğretisi ya da dünya görüşünün dünyevî kurumlar aracılığıyla düzenlenmiş ve ilkelere bağlanmış biçimidir. İnsanlar dini; tabular, kültler, mitoslar, dinsel simgeler ayinler ve çeşitli ibadet biçimleri vasıtasıyla kavrar ve yaşatırlar. Din bireysel bir olgu olmayıp toplum tarafından örgütlenen ve paylaşılan önemli bir kurumdur.

SANAT

Sanat, yaşamı yorumlamak, yaşamın farklı yönlerini dışı vurmak ve hayattan lezzet almak amacıyla insanın hayal gücünün yaratıcı kullanılmasına denmektedir. Sanat dilin insanların duygularını dışı yansıtılmasındaki sınırlı olanaklarını aşar. Dil ancak insan toplumlarında o dili anlayan bireylere kendi aralarında sınırlı bir iletişimin oluşmasını sağlar. Ancak bunun aksine sanat, herhangi bir kitle gözetmeksizin kendine özgü evrensel diliyle bütün sanat tüketicisi bireylerin anlayabileceği etkin bir dil olabilmektedir. Bir antropolog için sanatın önemi, sanatın bir toplumun değerlerinin, ilgi alanlarının, dünyayı algılayışlarının, mekâna anlam vermelerinin bir yansıması olarak görülmesindedir. Antropolog, bir kültürdeki yaratıcı etkinliğin mümkün olan her biçimini sınıflandırmak, fotoğraflamak, kaydetmek ve betimlemek gibi uğraş alanlarıyla ilgilenir. Antropolojik açıdan sanat; görsel sanatlar, sözlü sanatlar ve müzik sanatı olmak üzere üç bölümden oluşur: Görsel Sanatlar Görsel sanatların hayatımızın her anında varlıklarını hissettirdikleri malumdur. Sadece su içmek için kullandığımız bardağı bile ele alsak bardağın sadece su içmeye yarayan bir araç olarak sabit bir şekli olması beklenirken, bugün evlerimizde farklı bardak formlarını bulduğumuz, farklı desenlere ve bezemelerdeki inceliğe bakarak bardak aldığımız bir gerçektir. Elbette farklı bardak tasarımlarının tercih edilmesinde bireysel özelliklerin yanında kültürel değer ve yaklaşımların da etkisi vardır. Ancak görsel sanatlar hayatımızın her anında kendilerini belirgin bir şekilde gösterebilmektedir. Görsel sanatların geleneksel ürünleri ile günümüz modern ürünleri arasındaki en temel farklardan biri modern ürünler sanatçının şahsi yaratıcılığı ve hayal gücüne dayanırken; geleneksel sanat, topluluğun paylaştığı ve üyelerinin bilinçli olarak bildiği simgeler üzerindedir. Örneğin Türklerin halı ve kilim desenleri veya baş örtüsünün çerçevesini oluşturan özgün desenler ve hatta mezar taşlarındaki baş kısmının farklı geometrik şekilleri hep bir toplumsal sembolün dışı vurumu şeklinde değerlendirilmelidir. Sözlü Sanatlar Halk bilgisi kavramı ya da folklor İlk olarak 19. yüzyılda Avrupa köylülerinin (okuryazar seçkinlerin geleneklerinden farklı olarak) yazılı olmayan öyküleri, deyişleri, adetleri ve inançları için kullanılmıştır. Bu kavram daha sonra bütün toplumların sözlü geleneklerini kapsamak için kullanılır olmuştur. Sözlü sanatlar, yapılandırılmış ve özel bir biçimi olan öykü, tiyatro, büyü sözler, atasözü, bilmeceler, sözcük oyunları, isim verme yöntemleri, iltifatlar ve hakaretler gibi türleri içerir. Öyküler derlenmesi ve kaydedilmesi en kolay olan sözlü sanatların içine girmektedir. Öyküleri temel olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz: Söylence, efsane ve masal. Söylence Söylence kavramı insanoğlunun var olmasının temel soruları olan nereden geliyoruz, neden buradayız ve nereye gidiyoruz gibi soruları açıklayan kutsal öykü anlamında kullanılan bir terimdir. Söylence dinî inanç ve uygulamalar için mantıklı bir zemin oluşturur ve bazı davranışlar için kültürel ölçütler belirler. Örnek: Meşhur Oğuz Kağan söylencesi: Özet olarak Türklerin hangi soydan geldiğini anlatıyor. Söylencelere bakıldığında bazen aynı vurgu ve beklentilerin evrensel niteliklerde olduğunu da görmekteyiz. Örneğin ilk orijini, tarih, devlet ve yönetim algılayışlarını yansıtan başka milletlerin Oğuz Kağan benzeri hikâyelerine de rastlanılabilmektedir. Efsane Söylencelerin daha karmaşık ama daha az sorun içerenlerine efsane denmektedir. Efsaneler, önemli bir olay ya da kişiyle ilgili geleneklerle kuşaktan kuşağa aktarılmış, tarihsel bir kanıt olmadan doğru kabul edilmiş öykülerdir. Efsanelerin belli bir yazarı yoktur, birden fazla çeşidi vardır ancak akla yatkın ayrıntıları da ihmal edilmez ve en önemlisi, içinde yaşadığımız kültüre dair bize bir şeyler söyler. Efsane gerçeklik yönüyle masaldan ayrılarak hikâye ve destana yaklaşır ancak anlatım yönüyle de onlardan ayrılır. Destan parçaları biçiminde anlatılan veya masallarla ortak konular içeren efsaneler de vardır. Yaratılış, oluşum ve dönüşüm efsaneleri, doğa öğelerinin bugünkü biçimini alışı hikâyeye ederler; Anadolu'da "menkıbe" olarak bilinen ve sözlü anlatım yanında zengin yazılı edebiyat da oluşturan tarihsel efsaneler bir yerin adını açıklayan anlatılarla, tarihsel kabul edilen savaş, hanedan, ermiş, kahraman, eşkıya ve ünlü sevdalılar anlatılarını içerir. Doğaüstü ve olağanüstü inanışları dile getiren efsaneler, ermiş, evliya efsaneleriyle iç içedir. Antropologlar için efsanelerin dinî olmayan kısımları, kültürün olması gerekli etik davranışlarına kaynaklık etmesinden dolayı önemlidir. Efsanelerde temel konu, sorunları çözmek ve kişilere rehberlik yapabilecek ilkeler kazandırmaktır. Masal Yaratıcı öykülerden biri olarak masal, dinsel ve tarihsel olmayan bir yapıda kurgusal ve eğlendirmek amacıyla kullanılır. Bunun yanında masalın çoğu zaman eğiterek ders vermek gibi bir işlevi de vardır. Seçkinler ve halk arasında ayrımın doğuşu, anlatının mit veya masal oluşunu belirler. Analoji yoluyla toplumsal sorunları bilinçli ya da bilinçsiz benzetmelerle ifade etmesi ve toplumların

örgütlenişi, akrabalık sistemleri, erginlenme ritleri üstüne olduğu için bu sistemleri ve bu sistemlerdeki dönüşümü dile getirmesi masalların antropolojik malzeme olarak kullanımını artırmış, masallar, antropoloji, din tarihi, psikoloji ve felsefe açılarından incelenir olmuştur. Peri, hayvan, hortlak, düzenbaz, kahraman masalları gibi türlere ayrılabilir olan masallar evrensel insan sorunlarına çözüm önerileri ve ahlak felsefesi içerirler. Masallar, tıpkı efsaneler gibi insanların evrenselleşmiş ahlaki sorunlarına yerel çözümler üretir bazen de toplumsal ahlaki yansıtan bir felsefe bile oluşturabilir. Müzik Sanatı Müzik, duygu, düşünce, izlenim ve tasarımları ve başka gerçeklerin de katkısıyla belli durum, olgu ve olayları, belli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilerek biçimlendirilmiş seslerle işleyip, anlatan estetik bir bütündür. Herkesin anlayabildiği ve anlayabileceği yegâne dildir. Müzik sanatı bağımsız bir bilim dalı olmasına karşın antropolojiyi ilgilendiren pek çok yönü de vardır. Örneğin, bir kültürde müziği diğer dışa vurumlardan farklı kılan şey nedir? Bir kültür için müzik ve ilahi çağrı olan çalgılı sözler, bir başka kültür için nasıl oluyor da gürültü olabiliyor? Müzik sanatı, doğası gereği, sözel olmayan, somut düşüncelerden çok soyut duyguların dışavurumundan ibarettir. Toplumsal açıdan müziğin insan yaşamındaki işlevlerini aşağıdaki gibi ifade etmektedir: Müziğin bireysel işlevi: Müziğin bireyin dengeli, doyumlu, sağlıklı, başarılı ve duyarlı olması yönünde bireyde olumlu izler bırakmasıdır. Müziğin toplumsal işlevi: Müziğin bireyle toplum arasındaki tanışma, anlaşma, kaynaşma, paylaşma ve iş birliği oluşumunda rol oynamasının yanında kitlesel heyecanın sağlandığı, kitlesel paylaşımın gerçekleştirildiği bir dil olmasıdır. Örneğin bir konser salonunda yüzlerce insan aynı eseri dinlerken, aynı heyecanı yaşar. Müziğin kültürel işlevi: Müziğin kültürü artırıcı, aktarıcı, yaşatıcı ve zenginleştirici rol oynamasıdır. Müziğin ekonomik işlevi: Müziğin arz-talep, üretim-dağıtım-tüketim ilişkilerini düzenlemesidir. Müziğin eğitimsel işlevi: Müziğin sözü edilen tüm işlevlerin düzenli, sağlıklı, etkili, verimli ve yararlı olmasını sağlamaya dönük müziksel öğrenme ve öğretme faaliyetlerini kapsamaktadır. Müzik biliminin kendine has ve ayrıntılı konularını antropoloğun bilmesi beklenemez. Ancak her kültürün kendine ait duyguları farklı yöntemlerle dile getirmeleri, farklı müzik aletleri kullanmaları ve müziksel biçimleri antropolog için önem arz etmektedir. Sanatın İşlevleri Sanat genelde dinî amaçlarla, ilahi bir gücü, kutsal bir varlığı, ataların ruhunu ya da bir hayvanın ruhunu onurlandırmak ya da ondan yardım istemek için yaratılır. Günümüzde bazı gelişmiş ülkelerde sanat, genellikle bir lüks, kişisel zevk ya da başkalarına zevk vermek için ilgilenilecek bir alan olarak görülür. Sanat faaliyetleri sadece sanatçılar yapmazlar. Bütün insanlar bir şekilde kendilerine ait bir süslemeyle de olsa ait oldukları toplumun bir üyesi olarak kim oldukları hakkında bir bildirimde bulunmuş olmaktadır. Sanat ister estetik kaygılarla yapılsın isterse mezar örneğinde olduğu gibi somut faydalar için yapılmış olsun her durumda simgesel bir anlatım biçimine ve yaratıcı hayal gücünün dışa vurulmasına ihtiyaç duyar. Günümüzde sanatın belki en işlevsel olarak kullanıldığı alanı, insanların ilgi ve ihtiyaçlarını, dünya görüşlerini, siyasal tercihlerini kişilerin şahsi çıkarları doğrultusunda değiştirmek amacıyla yapılan faaliyetler oluşturmaktadır. Sanat kimi zaman toplumsal konum, manevi kimlik ve politik güç gösterisi için kullanılabilir. Örneğin kapılara asılan nazarlık veya çatılara asılan boynuz o evin Bektaş evi olduğunu gösterir uğur ve şans getirmesi yan unsurlardır. Sanat toplumsal olarak bir gruba aidiyeti veya o grubun kimliğinin de sembolü olabilmektedir. İkel toplumlar açısından sanatın işlevleri: Sanat ilkelerde dinsel bir nitelik taşır. Ortaya konulan sanat ürünlerinin dinsel büyü, beladan korunma veya Tanrı'ya sığınma aleti olarak da işlev görmesi söz konusudur. Sanat ilkel toplumlarda iletişimi sağlar. Yazıyı bilmeyen kimseler için sanat en doğal ifade aracıdır. Dolayısıyla herkesin anlayabileceği ortak bir dildir. Bir toplumun geçmişini, efsanelerini, atalarını ve mitik kahramanlarını canlandırır ve anlatır. Yani sanat aynı zamanda ritüel bir amaca yönelik ve gelenek görenekle de beslenmektedir. İlkelerin sanat eserlerinde sadece estetik kaygının olduğu iddia edilemez. Yani sanat, sanat içindir düşüncesinin onlar için pek bir anlamı yoktur. Sanat, malzemesiyle bir mesaj taşır. İnsana yararlı bilgiler verir. İlkelerde sanat, büyü, mitoloji ve ahlak gibi öğelerle iç içedir. Sanatın çağdaş insan yaşamındaki önemi ve işlevleri: İnsanın, özgünlüğü ve güzeli arayarak bulabilmesi, gereksinimlerinin karşılayabilmesi yanında onu çağdaş yaşantısı içinde değişik boyutlarıyla işlevlerinden yararlanması temelini oluşturur. Söz konusu olan işlevler, estetiksel temellerdir. Bunlar dış görünüşüyle bireysel, toplumsal yapıda olduğu gibi, kültürel, ekonomik, sosyolojik ve eğitsel nitelik konumunda da bulunabilirler. Sanatın bireysel işlevi Bireyin sağlıklı, başarılı, dengeli, doyumlu ve duyarlı, yaşamında mutlu olabilmesi için, davranışları üzerinde belirli değişimler gözlemlemek estetik uyarılma ve karşı tepkide bulunma, yorumlama ve yaratma davranışı yatmaktadır. Sanatın toplumsal işlevi Bireylerin birbirleriyle, toplumların toplum katmanlarıyla anlaşma, dayanışma, kaynaşma, paylaşma, iş birliğine girme, birleşip bütünleşme sağlamasında sanatın çok önemli görevi olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Sanatın kültürel işlevi Artırıcı, kültürel değerleri kuşaklar arasında taşıyıp aktarıcı, kültürler arası ilişkileri zenginleştirip güçlendirici, pekiştirici özelliklerini kapsamaktadır. Sanatın ekonomik işlevi Bireysel ve toplumsal olguların, düzenli, etkili ve verimli bir biçimde gerçeğe dönüşmesini sağlayıcı görev ve sorumluluklar taşır. Sanat hayata dengeyi getirir. Hayatın içerisindeki sosyal dengesizlikler, siyasal eşitsizlikler sanat sayesinde bir dengeye oturmaktadır. Sanat insanı diğer insanlara yaklaştırır. Bir romanı okuyup seven veya herhangi bir filmde veya geleneksel bir sanattan

zevk alan insanlar doğal olarak bir araya gelirler. Sanat insana yeni algı ve keşif alanları açar. Eğer sanat yoluyla hayal edilip ortaya konmasa birçok buluşun şimdi olmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bütün buluşlar önce hayal, sonra sanatsal değer ve keşif yoluyla ortaya çıkmaktadır. Sanat insana yaşama coşkusu verir. Parçalanmış duygular, sadece madde ve kapitale kilitlenen zihinlerde sanat adeta bir yaşam simidi görevi görür. Kültür ve Sanat Sanat bireyden başlar bireyin yaşadığı kültürü etkiler ve kültürleşme yoluyla evrensel boyuta ulaşarak tüm dünyaya yayılır. Kültürü canlı tutmanın en temel yönlerinden biri onun sanat yoluyla dile getirilmesidir. Antropolojik anlamda kültür bir insan toplumunu, özellikle de yaşam biçimlerini karakterize eden görünümünün tümüdür. Sanatın ne olduğunu belirsizleştiren etmenlerden biri her yerin kopya sanat eserleriyle dolup taşmasıdır. Sanat eserleri yaşayan kültürlerin ve milletlerin birlik ve beraberliği de diri kalmakta ve sanat eserlerinin simgelediği dünya görüşü, anlayışı da geçmişle geleceğin kültürel mirasını köprü olarak kurmaktadır.

SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM Değişme, eski ve yeni durum arasındaki farklılaşmalara ya da dönüşüm süreçlerine işaret eden bir kavramdır. Sosyal ve kültürel değişme, sosyokültürel yapıyı oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların bir kısım unsurlarında zaman içerisinde meydana gelen farklılaşmaları ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel değişme, fiziksel ve toplumsal sınırlar dahilinde zaman içerisinde ortaya çıkan yeni durumlara işaret eden bir kavramdır. Bu bağlamda doğal çevre, kültürel çevre ve zaman unsurlarına bağlı olarak şekillenen değişme, sosyokültürel boyutları olan bir süreçtir. Geleneksel ve tutucu toplumlar da dahil olmak üzere, bütün toplumlar ve kültürler sürekli olarak bir değişim sürecinden geçmektedirler. Bu bağlamda değişme, toplumun ve kültürün doğasında vardır. Sosyal ve kültürel değişme tüm toplumların zorunlu olarak yaşadıkları bir süreçtir. Sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde araştırma yapan bilim adamları, sıkça başvurdukları bir kavram olarak değişmeyi, olumlu ya da olumsuz, anlamlı ya da anlamsız, iyi ya da kötü gibi değer yüklü bir anlam dairesi içerisinde ele almazlar. Bu manada sosyokültürel değişme, toplumsal olguların geçirdiği dönüşüm aşamalarına ilişkin herhangi bir yargıda bulunmayan, yansız bir kavramdır. Ancak sosyokültürel yapılarda meydana gelen birçok değişme, pek tabiidir ki olumlu ya da olumsuz gelişme veya ilerleme ya da gerileme olarak nitelenebilecek türde sonuçları olan dönüşümlerdir. **SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞMENİN TEMEL UNSURLARI** Değişimin sosyokültürel boyutunu belirlemek ve tanımlamak kolay değildir, çünkü değişme süreklilik arz eden bir süreçtir. Her doğan gün yeni bir gündür, her an zaman içerisindeki yeni bir andır. Sosyokültürel bir değişmeyi analiz edebilmek ve yorumlayabilmek için değişimin gözlenebileceği çeşitli genel görünümleri ifade etmek gerekmektedir. Tüm değişmeler geçicidir. Yani zaman faktörü değişimin koşulları arasındadır. Zamanın geçişi, değişimde önemli bir değişkendir. Ancak değişimin tek belirleyici sebebi olarak zamanı gösteremeyiz. Sosyokültürel değişme, insanların biyolojik yaşlanma sürecine benzemez. Toplum ve kültür ne yorulur ne de güçten kesilir. Zaman, bazı davranış kalıplarının ve sosyal normların hem yenilenmesi hem de gözden çıkarılması için gereklidir. Değişme, aynı zamanda belirli bir çevrede ortaya çıkar. Yani çevre faktörü değişimin koşulları arasındadır. Değişme hem fiziki (coğrafi) çevrede hem de kültürel çevrede yer alır. Coğrafi çevre sürekli değişim geçirir. Bu değişimlerin bir kısmı insanın doğayı kontrolü altına alma çabalarıyla, bazıları da doğanın kontrol altına alınamayan güçleri yoluyla gerçekleşmektedir. Kültürel çevre kişilerin davranışlarını büyük ölçüde etkiler. Daha sonra da bu davranış yoluyla kültürel çevre değiştirilir. İnsanın kültürel çevresi ile davranış geliştirme süreci arasında böylesine karşılıklı organik bir bağ vardır. Sosyokültürel değişme insan eliyle gerçekleşir. Bir başka deyişle insan faktörü değişimin temel unsurları arasındadır. Kişiler değişmeyi, değişme de kişileri etkilemektedir. Kişiler hayatları boyunca toplum içerisinde birtakım gruplara girip çıktıkça, grubun yapısı ve üyelerinin birtakım özellikleri de beraberinde değişim göstermektedir. Bu toplumsal hareketlilik neticesinde bir süre sonra, toplumun tüm üyeleri bütünüyle yer değiştirmiş olmaktadır. Değişimin bu üç görünümünün bileşimi, değişimin ortaya çıkmasının zorunlu koşullarıdır. Bu aynı zamanda şu anlama gelmektedir: Değişme belirli bir zaman diliminde, belirli bir yerde (mekân) ve birtakım kişilerle birlikte gerçekleşen toplumsal bir süreçtir. Ayrıca değişimle ilgili açıklamalar, değişimi kendisiyle kıyaslayabileceğimiz bir ölçü birimi olarak kullanmak üzere sosyokültürel yapıda neyin istikrarlı kaldığını da ifade etmelidir. Bugünün hızla değişen küreselleşmiş toplumlarında bile uzak geçmişten gelen birtakım süreklilikler hüküm sürmektedir. Örneğin Hristiyanlık ya da İslam gibi büyük dinler iki bin yıl öncesinde ortaya çıkan düşünceler ve pratiklerle ilişkisini sürdürmektedirler. Ancak buna rağmen yine de günümüz toplumlarındaki çoğu kurumun geleneksel dünyanın kurumlarından çok daha hızlı değiştiği açıktır. Toplum kuramcıları, son iki yüz yıldır, sosyokültürel değişimin doğasını açıklayan bir büyük kuram geliştirme çabası içine girmiş olmalarına karşın, oluşturulan hiçbir tek etken kuramı, avcı ve toplayıcı toplumlardan kırsal toplumlara, geleneksel uygarlıklardan son olarak da bugünün son derece karmaşık olan küresel toplumsal düzenlerine kadar olan çeşitliliğiyle, insanın toplumsal gelişimini bütün kapsayıcılığıyla açıklama kabiliyetine sahip olamamıştır. Bununla birlikte tarihsel süreçte birçok toplumda ortak olarak gözlemlenen ve sosyokültürel değişmeyi tutarlı bir biçimde etkilemiş olan üç ana etkenden söz edebiliriz. Bunlar: doğal çevre, siyasal örgütlenme ve kültürel etkenlerdir. **SOSYOKÜLTÜREL DEĞİŞMEYE ETKİ EDEN FAKTÖRLER** İlk antropologlar ilkel toplumların kültürlerini tümüyle değişmez olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu görüş ilkelerin kültürleri üzerine yapılan antropolojik çalışmaların çoğalmasından sonra giderek terk edilmiştir.

Antropologlar, çoğu kez ilkel kültürlerde mevcut duruma etki eden ve yavaş yavaş işleyen, gözlenmesi son derece zor değişimlerin olduğu görüşünü kabul etmişlerdir. Tarihçiler de tarihin en eski devirlerinden itibaren farklı sosyokültürel yapılarda ve uygarlıklarda yaşanmış toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimleri tarihsel belgelerle gün ışığına çıkarmaktadırlar. Arkeologlar ise tarih öncesi uygarlıklardaki değişiklikleri gün ışığına çıkarmaktadırlar. Sosyologlar, bütün toplumlarda değişime yol açabilen, diğer faktörlerle etkileşim içinde bulunan birden çok faktör tanımlamışlardır. Bununla beraber değişimlerin yönü, hızı ve etkileri daha çok onların içinde bulunduğu birbirinden farklı yer ve zaman koşullarına bağlıdır. Sosyokültürel değişmeye etki eden faktörler: Doğal çevre Toplumsal düzenin oluşmasında etkili olan faktörlerin başında doğal çevre gelmektedir. Bu etki özellikle insanların yaşam biçimlerini iklim ve doğa şartlarına göre düzenlemek zorunda olduğu daha çetin çevresel koşullarda çok daha belirgin hâle gelmektedir. Dünyanın en eski uygarlıkları çoğunlukla verimli tarım topraklarının bulunduğu nehir deltalarında kurulmuşlardır. Tarımsal üretimin yapılabileceği coğrafi ve ekolojik koşulların elverişliliğinin yanı sıra deniz taşımacılığına uygun liman kentleri de tarihin en eski devirlerinden itibaren çekiciliklerini hiç kaybetmemişlerdir. Bu bölgeler dışında, örneğin ulaşımı hayli zor olan dağlık ve sarp bölgelerde yaşayan toplulukların, sık ormanlarla kaplı ya da çöllerle ayrılan bölgelerde yaşayan toplulukların değişme hızı şüphesiz ki diğerlerine göre çok daha yavaş olacaktır. Demografi (Nüfus) Bir yerleşim biriminin nüfusu ve bu nüfusun büyüme ya da küçülme oranı, şüphesiz ki toplumsal yapıyı olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Çok fazla büyüyen bir nüfusun kaynak talebini karşılamak mümkün değildir. Tarihin farklı dönemlerinde örneklerine sıkça rastlanılan savaşlar, doğal afetler ve kitlesel göçler gibi toplumların nüfus yapılarındaki büyük değişimlere sebep olabilecek toplumsal hareketler, kaynak kıtlığı, yoksulluk ve kültürel asimilasyon gibi toplumsal çatışma ve çözülme ile sonuçlanabilecek süreç ve durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bir toplumda nüfusun çok yavaş büyümesi ya da azalması, o toplumu neslin tükenmesi gibi ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakabilir. Günümüzde hiçbir toplum henüz bu sorunla karşı karşıya gelmemiştir ancak çağdaş dünyada kimi toplumlar bir sosyal problem olarak yaşlı nüfus sorunuyla başa çıkmak zorunda kalabilir. Öte yandan eğer dünya nüfusu günümüzdeki artış hızıyla büyüme devam edecek olursa gıda ve diğer doğal kaynak talepleri karşılanamaz hâle gelecektir. Yetersiz beslenme, hastalık ve muhtemel savaşların bir sonucu olarak ölüm oranlarının hızlı yükselmesiyle yaşanabilecek hızlı nüfus azalması, şimdi çok uzak gibi gözükse de olumsuz sosyal değişimleri gündeme getirecektir. Nüfusun kalabalık olması sosyal ilişkiler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Nüfusu az olan kasaba ve köy gibi küçük yerleşim birimlerinde ilişkiler birincildir. Yani insanlar birbirlerini samimi olarak yüz yüze tanır. Nüfusu çok olan büyük yerleşim yerlerinde, kent ve metropollerde ise sosyal ilişki biçimleri belirgin olarak farklılaşmaktadır. Bu tür yapılarda kurumsallaşan ikincil ilişkiler, yeni sosyal kontrol mekanizmalarını geliştirmektedir. Nüfusun seyrek olduğu yerleşim bölgelerinde informel örgütlerin yerini formel örgütler alır. Dolayısıyla toplumun demografik yapısında meydana gelen değişimler sosyokültürel değişimlerin nedenleri arasında yer almaktadır. Teknoloji Teknoloji alanında kullanılan yenilikler bir toplumdaki sosyal ve kültürel değişimin yönü, hızı ve etkileri konusunda rol oynayan faktörlerin en önemlisidir. Sosyokültürel değişim sürecinde teknolojinin önemi üzerinde duran sosyologların başında Riesman gelmektedir. Ona göre tekniklerin evrimi toplumsal değişmeyi etkileyen en önemli faktördür. Teknolojik değişimin etkileri sadece belirli bir alanla sınırlı kalmayarak toplumun her alanında gözlenebilen farklılıklar yaratmaktadır. Örneğin tıp alanındaki ilerlemeler ortalama insan ömrünü uzatarak ölüm oranlarını düşürmüş ve gelişmiş ülkelerdeki nüfus yapısını radikal bir biçimde değiştirmiştir. Endüstriyel teknoloji alanındaki gelişmeler (elektrik enerjisinin kullanılmaya başlanması, dayanıklı tüketim malları, bilgisayar, otomobil) gündelik yaşamı önemli ölçüde kolaylaştırırken aynı zamanda binlerce çalışanın işsiz kalmasına da neden olmuştur. Tüm etkilerine rağmen, teknoloji faktörünün, sosyal ve kültürel değişimin tek belirleyici sebep olarak ele alınması yanıltıcı olabilir. Zira teknolojik buluşların sosyokültürel değişim üzerindeki belirleyici etkisi onun toplum ve kültür nazarında benimsenmesine ve kullanılmasına bağlıdır. Keşifler, buluşlar ve yayılma Keşif, var olan bir gerçeğin yeni bir boyutunun fark edilmesidir. Başka bir ifadeyle eldeki bilgiye eklenen şeydir. Esasen var olan gerçek, (kanseri hücrelerin tedavisinde kullanılan bitkisel özlerin keşfedilmesi örneğinde görüldüğü gibi) keşiften sonra kültürün bir parçası hâline gelmektedir. Keşifler sonucunda bulunan yenilikler, toplumda kullanım alanı bulduğunda, sosyal ve kültürel değişim sürecinin hızı ve yönü üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Bilimsel keşifler, birikimli olarak ilerleme gösterir. Bir yenilik diğer yeniliklere kapı aralar ve böylelikle değişim daima kalıcı hâle gelir. Yeni bir keşif toplum içinde benimsendiği zaman toplumun kültürüne ve bilgi dağarcığına eklenir. Bununla birlikte bu dahil olma sürecinin sosyal ve kültürel değişiminin konusu hâline gelebilmesi için o yeniliğin toplumun geniş kesimlerince kabul görüp kullanılması gereklidir. Buluş ise var olan bilginin yeni bir düzenlemeyle tekrar kullanılmasıdır. Esasen buradaki yenilik otomobilin icat edilmesi veya belli miktarlardaki alaşımlayıcı elementler (karbon, magnezyum, krom, vs.) ile demirin bileşiminden, çelik maddesinin elde edilmesi gibi bilinen ve var olan unsurların yeni bir biçimde birleştirilmesidir. Bu maddi buluşların yanı sıra bir de sosyal buluşlar vardır. Alfabe, anayasal devlet rejimi, şirket ve

demokrasi, sosyal buluşlara örnek olarak gösterilebilir. Yayılma, bir toplumda geçerli olan mevcut kültürel ve teknolojik unsurların başka toplumlara geçmesidir. Bu durum, toplumlar arasındaki etkileşimin derecesine bağlıdır. Günümüzde ulaşım ve bilişim teknolojileri alanında kaydedilen ilerlemeler, ülkeler arasındaki hem bilgi akışını hızlandırmış hem de bilginin ulaştırılmasının bilginin geliştirilmesi için harcanan zamandan daha kısa sürede gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Din, ideoloji/dünya görüşleri Sosyokültürel değişme üzerinde etkisi bulunan önemli faktörlerden biri de din ve ideoloji gibi düşünce ve inanç sistemleridir. Örneğin Marx, insanların ideolojilerini toplumsal şartların biçimlendirdiğini iddia etmiştir. Weber ise Batı Avrupa'da kapitalizm gibi bir sosyokültürel düzenin oluşumunda Protestan mezhebinin öngördüğü ahlaki ilkelerin etkili olduğu tezini savunmuştur. Weber, insanın yaşam tarzı, sosyal ilişki ve davranışlarını yönlendiren bir tür dinî zihniyetin (asketizm), başka bir ifadeyle insanların davranışlarına getirilen düzenleyici kuralların kökenlerini araştırmış ve sonuçta din ile kapitalizm arasında bir tür sebep sonuç ilişkisi olduğu tezini ileri sürmüştür. Dinî inanç sistemlerinin yanı sıra görece dinden bağımsız olarak gelişen seküler ideolojiler ya da dünya görüşleri de sosyal ve kültürel değişimin yönü ve hızı üzerinde etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. Dünya görüşleri ya da düşünceler toplumsal sorunlara cevap olma niteliğini sürdürmeye ve sosyal refahın oluşturulmasında önemli katkılar sağlamaya devam ettiği müddetçe toplumsal değişimin çok önemli bir unsuru olmayı devam ettirebilirler. Düşünceler, bir toplumun ihtiyaçlarını ortaya koyar ve toplumlarda bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla gerekli değişimleri gerçekleştirmeye çaba gösterirler. Liderler ve toplumsal hareketler Değişimi öngören, planlayan ve ortaya koyabilen insan eylemi, şüphesiz ki sosyal ve kültürel değişimin en önemli dinamiklerinden biridir. Tarihsel süreçte sosyal hareketleri doğuran insan eyleminin iki farklı durumda ortaya çıktığı görülmektedir. Birincisi karizmatik liderlerin önderlik ettiği sosyal hareketlerdir, diğeri ise geniş halk kitlelerinin kolektif davranışlarıdır. Büyük toplumsal hareketler (kadınların özgürlük mücadeleleri, sivil haklar, ulusal bağımsızlık vb.) toplumsal değişimlerin en önemli itici güçleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Fransız, Amerikan ve İngiliz devrimleri, kolektif sosyal hareketlere verilebilecek örneklerdir.

UYGULAMALI ANTROPOLOJİ VE SOSYAL SORUNLAR

İnsanlarla yaşamayı, onların yaşantılarını paylaşmayı ve çoğunlukla onlarla arkadaşlık etmeyi içeren antropolojik araştırmanın doğası kültürel antropologlar için günlük hayatta karşılaştıkları sorunları göz ardı etmeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla çok sayıda antropoloğun bu baskı yaratan toplumsal problemlerden bazılarını çözmeye ya da en azından azaltmaya yardımcı olma konusunda sorumluluk hissetmesi şaşırtıcı değildir. Bulgularını, kuramlarını ve yöntemlerini her zaman insanların problemlerinin çözümüne uygulamış olsalar da, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayıları giderek artan antropologlar, uygulamaya yönelik amaçları olan araştırmalar gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu antropologlar, “uygulamalı antropoloji” olarak bilinen yeni ve gelişmekte olan antropolojinin bir alt dalını temsil etmektedir. Tarihsel Gelişimi Uygulamalı antropolojinin kökenleri, İÖ V. yüzyılda Herodot’a kadar dayandırılmaktadır. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında çağdaş toplumsal sorunların çözümünde antropolojik verilerin kullanılması konusunda önemli bir artış görülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında uygulamalı antropoloji Büyük Çöküş yıllarında uygulamalı antropologlar gittikçe daha etkin hâle gelmiş olsa da bu konudaki asıl gelişme 1940’larda yaşanmıştır. Savaş, antropolojinin uygulamaya yönelik kullanımları konusunda çok fazla ilgi yaratmıştır. 1941 yılında Harvard Üniversitesinde Uygulamalı Antropoloji Topluluğu kurulmuştur ve Applied Anthropology (Uygulamalı Antropoloji) adlı yeni bir akademik dergi yayın hayatına girmiştir [Bu dergi daha sonra Human Organization (İnsan Örgütlenmesi) adını almıştır.]. Bu dönemde aslında ABD’deki antropoloji mesleği bir bütün olarak savaşa ilgili faaliyetlere katkıda bulunmaya yönelmiştir. Amerikan Antropoloji Birliği, 1941 yılında bir açıklama yayımlayarak tüm üyelerin, beceri ve bilgilerini savaşın başarılı bir şekilde sonlandırılması amacıyla kullanmasını savunmuştur. 1950 ve 1960’larda uygulamalı antropoloji İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulamalı antropoloji gelişimini sürdürmekle birlikte bu gelişme farklı bir şekilde ve savaş yıllarındaki şevk olmaksızın meydana gelmiştir. Önde gelen ABD’li antropologların çoğu savaş sırasında becerilerini hükümetin hizmetinde kullanmış olsa da 1950 ve 1960’larda uygulamalı antropoloji ile akademik antropoloji arasında daha fazla farklılık gelişmiştir. Bu durum büyük oranda savaş sonrası yıllarda yükseköğretim konusunda o ana kadar hiç şahit olunmamış düzeyde gelişmelerin yaşanmasının bir sonucudur. 1970 ve 1980’lerde uygulamalı antropoloji 1970 ve 1980’lerde Angrosino’nun (1976) yeni uygulamalı antropoloji olarak adlandırdığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde yeni uygulamalı antropoloji, akademik kampüslerden uzakta kamu hizmet kurumları için sözleşmeli olarak yapılan çalışmalarla nitelendirilmektedir. 1950’li ve 1960’lı yılların çoğu uygulamalı antropoloğu, kısa dönemli uygulamalı projelerde yer alan akademisyenlerdi. Yeni uygulamalı antropologların çoğu ise akademisyen değildi, ilgili kuruluşlarda tam zamanlı çalışan kişilerdi. Bu gelişimsel evre, büyük oranda antropoloji bilim dalı dışında meydana gelen iki önemli eğilimin sonucu olmuştur. İlk olarak son on yıldır akademik işlere yönelik piyasa daralmıştı. 50’li ve 60’lı yıllarda bol olan bu işler, 70 ve 80’li yıllarda azalmıştır. Yeni uygulamalı antropolojiye katkıda bulunan ikinci etmen kültürel antropologlar tarafından etkili şekilde gerçekleştirilebilecek olan politika araştırmalarını zorunlu hâle getiren federal yasal düzenlemelerdeki artıştır. Uygulamalı Antropolojinin Sorunları Antropologlar, neredeyse her zaman üzerinde çalışma yaptıkları insanlara dikkat etmektedir. Onlara göre geride kalan aileleri ve arkadaşları için olduğu gibi bu insanlar için de endişelenmemek zordur. Planlanan değişikliğin etkilerinin belirlenmesinde karşılaşılan zorluklar Teklif edilen bir kültürel değişikliğin uzun dönem sonuçlarının açık bir şekilde zararlı olduğu durumlarda antropologlar söz konusu toplumdaki insanlar istekli olsalar bile değişimin topluma getireceği maliyetin değip değmeyeceğini belirleyebilir. Buna göre antropologlar programın uygulamadan çekilmesi yönünde tavsiyede bulunabilir. Planlı kültürel değişikliklerin bir diğer talihsiz, ancak son derece yaygın yan etkisi yeme alışkanlıklarında meydana gelen bozulmalardır. İnsanlar belli yabancı gıdaların yerel ürünlerden daha fazla besin değerine, prestije ya da tada sahip olduğuna ve dolayısıyla bunların daha istendik olduğuna ikna olduktan sonra bu yeni besin maddelerini yeterince alamayacaklarını fark etmektedir. Planlanan değişimlerin kurumsallaştırılmasına ilişkin zorluklar Kültürel bir yeniliğe ilişkin girişimde bulunmadan önce yeniliği getiren kişiler hedef toplumun teklif edilen değişikliklerin faydalarının farkında olup olmadığı belirlenmelidir. Bu konuda bir farkındalığın olmaması mevcut sorunların çözülmesinin önünde geçici engeller teşkil edebilir. Örneğin sağlık çalışanları, insanları su sistemlerindeki yanlışlıklar nedeniyle hasta olduklarına ikna etme konusunda çoğunlukla zorluk yaşamaktadır. Çok sayıda insan hastalığın su

gibi bir şeyle bulaşacağına inanmamaktadır. Diğer örneklerde hedef popülasyon mükemmel bir şekilde problemin farkındadır. Buna ilişkin bir örnek 1960'larda aile planlama yöntemleri sunulan Tayvanlı kadınlarla ilgilidir. Kadınlar istediklerinden ya da bakabileceklerinden daha fazla sayıda çocukları olduğunu biliyorlardı ve doğum oranlarını kontrol etmeye istekliydiler. Bu programa hiçbir direniş göstermediler. Bu kadınlara sadece uygun araçlar ve talimatlar verilmiş ve doğum oranları, hızlı bir şekilde daha istendik ve yönetilmesi daha mümkün düzeylere gerilemiştir. Hedef popülasyonun değişime direnmesi bir hedef popülasyon, teklif edilen bir değişikliğin muhtemel faydalarının farkında olduğunda bile yerel halkın bir yeniliği kabul etmesini ya da davranışlarını değiştirmesini sağlamak her zaman kolay değildir. Ayrıca hedef popülasyon tarafından reddedilen yeniliğin bir faydası yoktur. Değişikliğin kabulü ya da reddi konusunda belirsizlik olması nedeniyle planlanan değişiklikleri içeren bir projenin gelecekte başarılı mı yoksa başarısız mı olacağını tahmin etmek genellikle zordur. Yerel etkileme kanallarının bulunması ve kullanılması Kültürel bir değişim içeren bir proje planlanırken proje idarecisi, hedef popülasyondaki normal etkileme kanallarının neler olduğunu belirlemelidir. Çoğu toplumda önceden kurulmuş olan iletişim ağları ve rehberlik etmesi ve yönlendirmesi için başvurulmuş son derece prestijli ya da etkili kişiler bulunmaktadır. Bu tür etkileme kanallarına ilişkin bir anlayışa sahip olunması, bir değişiklik programının bölgeye nasıl sunulacağına ilişkin karar verilmesine yönelik süreçte son derece faydalıdır. Ayrıca hangi etkileme kanalının bilgi verme ve değişikliklerin kabul edilmesini sağlamada hangi zamanlarda ve ne tür durumlarda diğer etkileme kanallarına oranla daha etkili olacağını mümkün olduğunu bilmek de faydalı olacaktır. Uygulamalı antropolojinin imajı Yerleşik antropoloji ile uygulamalı antropolojinin birlikte geliştiklerini söylemek, bunların alanda eşit statüye sahip olduklarını ileri sürmek anlamına gelmemektedir. 20. yüzyılın büyük bölümünde uygulamalı antropolojinin nispeten olumsuz bir imajı olmuştur. Bunun nedeni, büyük oranda uygulamalı antropolojinin erken dönemde kolonileşme ile ilişkilendirilmesidir. Özellikle İngilizler olmak üzere koloni güçlerinin büyük bölümü yerel halkların idaresini kolaylaştırmaya yardımcı olmaları için antropologları görevlendirmiştir. Bu antropologlar tarafından yapılan çalışmalarda ulaşılan bulgular, yerel halkın ihtiyaçlarıyla her zaman aynı örtüşmeyen koloni idarecilerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılmıştır. Koloni idaresiyle girdiği bu ilişki nedeniyle uygulamalı antropoloji kuşku etik standartlar içeren bir bilim dalı olarak görülmüştür. Etnosentrizm sorunu Planlanan değişiklikleri uygulayacak olan kişiler ayrıca kendi etnosentrik yaklaşımlarından kaynaklanan sorunlara karşı da kendilerini savunmak zorundadır. Bu kişilerin çoğu Amerika'da ve Amerikan kurallarına göre eğitim almış olduğundan çoğunlukla uygun olsun ya da olmasın çalışma yaptıkları tüm ülkelerde Amerikan davranış tarzını yerleştirerek projelerinin başarılı olmasını sağlamaya çalışmaktadır. İdarecilerle çalışmanın zorlukları Değişiklikleri uygulamaya sokan kişiler etnosentrizmden kaçınsa ve hedef popülasyonla uyumlu şekilde çalışsa bile değişiklikleri uygulayan kişiler ile adına çalıştıkları örgütler arasındaki ilişkiler etkili değişimlerin meydana getirilmesine engel olabilir. Yaygın bir şekilde değişikliği uygulayan kişiler, değişikliklerin içinde yer aldığı program ister bir hükümet kurumunun ister bir özel örgütün kapsamına girsin idari hiyerarşinin en altındadır. Üst yönetim genellikle parayı veren kişilere yanıt vermek zorundadır ve çoğunlukla değişimi alanda uygulayan kişilerin sahip oldukları değerlerden farklı değerleri dikkate almaktadır. Dolayısıyla idareciler değişikliklerin son derece hızlı bir şekilde uygulanmasını isteyebilir ve teklif edilen değişiklikler hedef popülasyon için en iyi çözüm olmasa bile dışarıdaki kişilere iyi gözükecek sonuçların alınmasını sağlayabilir. Değişimi uygulayan kişilere çalışmalarını yapmaları konusunda önemli ölçüde özerklik verilirse başarı olasılığı daha fazla olacaktır. Yapılan kültürlerarası hatalar Kültürlerarası bir ortamda çalışma yapmaya çalışırken antropologlar çoğunlukla çeşitli iletişim riskleriyle karşılaşmaktadır. Farklı kültürlerde yaşayan insanların dilleri farklıdır ve bu insanların vücut dilleri de çoğunlukla farklıdır. Örneğin kulak memesini tutma gibi basit bir işaret farklı kültürlerden gelen insanlarla çalışırken bir dizi tahmin edilmeyen sonuçlara yol açabilir. Desmond Morris'in (1988: 5) belirttiği gibi kişinin kulak memesini masumca çekmek beş farklı Akdeniz kültüründe beş farklı anlama gelmektedir. Bir İspanyol için bu hareket, "Sen beleşçisin.", Yunanlı için "Sen bir korkaksın.", İtalyan içinse "Kaybol ortalıktan." demektir. Sadece bir Portekizli için bu hareketin güzel bir anlamı vardır ve dolayısıyla bir hakaret olarak yorumlanmaz.

UYGULAMALI ANTROPOLOJİNİN ÖZEL NİTELİKLERİ

Uygulamalı antropolojinin politik bir bilim olarak potansiyeline katkıda bulunan özel nitelikleri kapsamında şunlar yer almaktadır: katılımcı gözlem, bütüncül bakış açısı, bölgesel uzmanlık, toplumdaki insanların bakış açısıyla davranışların incelenmesi ve kültürel görecelilik. Antropolojinin beş özelliği, bu bilim dalının politik bir bilim dalı olarak etkisini açık bir şekilde artırabilir.

UYGULAMALI ANTROPOLOGLARIN ÖZEL ROLLERİ

Uygulamalı antropologlar Van Willigen (1986: 3-6) tarafından betimlenmiş olan bir dizi özel rol üstlenmektedir. Bu roller şöyle özetlenebilir: politika araştırmacısı, değerlendirmeci, etki değerlendirmecisi, planlamacı, araştırma analizcisi, ihtiyaç değerlendirmecisi, eğitimci, savunmacı (müdafi), bilirkişi, idareci/yönetici, kültür komisyoncusu.

UYGULAMALI ANTROPOLOJİNİN ETİĞİ

Alan çalışmaları sırasında da birtakım etik problemler ortaya çıkabilmektedir. Bir meslek olarak antropoloji belli sorumluluk ilkelerini benimsemiştir. Her şeyden önce antropoloğun ilk sorumluluğu üzerinde çalışma yapılan insanlara yöneliktir. Bu insanların refahlarını ve onurlarını korumayı sağlamak üzere her şey yapılmalıdır. Antropologlar ayrıca araştırmalarını okuyacak insanlara karşı da sorumludur. **UYGULAMALI ANTROPOLOJİDE YENİ GELİŞMELER**

“Teknolojik determinizm”in aksine mikro bilgisayarlarla ilgili olarak farklı bir değişim uygulamalı antropolojide son zamanlarda görülen gelişmelerdir. Bu alandaki en temel etmen uygulamalı antropologların sayısının artmış olmasıdır. 1960’ların durgun döneminin ardından antropologlar için akademik alanlarda çalışma olasılığı son derece azalmıştır. Buna karşın çok sayıda antropolog devlet kurumlarında, şirketlerde ve uluslararası kuruluşlarda işe girmiştir. Uygulama yapan antropologlara yönelik bölgesel örgütler kurulmuştur ve hızla gelişmekte olan Ulusal Uygulamacı Antropologlar Birliği (NAPA) meydana getirilmiştir. Hızlı etnografik işleyişler Hızlı değerlendirme ya da hızlı etnografik keşif değişik biçimlerde gerçekleştirilebilir. Ancak bu yönetsel gelişmelerin başlıca etkisi araştırmanın hızı ile ilgili değildir. Çeşitli el kitapları, alan envanterleri ve kılavuzlar etnografik alan çalışmasının sınırlarını açığına çıkarmayı işaret etmektedir. Buradaki amaç, alanda yapılan araştırmalarda elde edilen ürün ve süreçlerin programcı kullanıcılara elverişli hâle getirilmesi ve diğer bilim dallarından araştırmacılarla iş birliği yapılmasını sağlamaktır. Nitel verilerin anlaşılması Nitel araştırma yöntemlerinin yeniden incelenmesi ve kodlanması yönünde iki farklı eğilim, antropologları (ve diğer araştırmacıları) zorlamaktadır. Hızlı değerlendirmeye yönelik ilginin artması ve çiftçilik sistemleri araştırmasına, birincil sağlık bakımı sistemlerine ve diğer kalkınma projelerine yönelik olarak etnografinin yaptığı diğer katkılar hem kısa dönemli hem de uzun dönemli veri toplamaya ilişkin belli yaklaşımların gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyal bilimciler; verilerin, yazıların ve araştırma fikirlerinin elektronik ortamda paylaşılmasını sağlayan platformlarda diğer araştırmacılarla ortaklıklar geliştirmiştir. Günümüzde elektronik haber panoları araştırma materyallerinin alışverişinin yapılmasına katkıda bulunmuştur. Douglas White tarafından başlatılan World Cultures, ilk elektronik antropoloji dergisidir. Farklı yerlerde bulunan araştırmacılar arasında nitel ve nicel verilerin paylaşılması olasılıklarını büyük oranda arttırması nedeniyle elektronik yayıncılığın gelişimi özellikle önem taşımaktadır.